

RAADSINFORMATIEBRIEF

15R.00102

Van : college van burgemeester en wethouders
Datum : 10 maart 2015
Portefeuillehouder(s) : wethouder mw. Y. Koster - Dreese
Portefeuille(s) : Sociaal Domein
Contactpersoon : S. Stam
Tel.nr. : 06-35113528
E-mailadres : stam.s@woerden.nl

Gemeente Woerden

15R.00102

Onderwerp:

Voorstel ondersteuning mantelzorgers en jaarlijkse blijk van waardering

Kennisnemen van:

Voorstel ondersteuning mantelzorgers en jaarlijkse blijk van waardering

Inleiding:

De gemeente Woerden is sinds 2015 verantwoordelijk voor de ondersteuning van mantelzorgers bij hun zorg aan inwoners, door middel van algemene en maatwerkvoorzieningen. Daarnaast moet in de Wmo-verordening opgenomen worden op welke wijze zorg wordt gedragen voor een jaarlijkse blijk van waardering voor de mantelzorgers in de gemeente. De aanleiding voor het beleggen van deze taak bij de gemeente is dat als gevolg van de hervorming van de langdurige zorg, de grondslag van de huidige landelijke regeling voor het mantelzorgcompliment, komt te vervallen.

Voorgesteld wordt om mantelzorgers actief en integraal te ondersteunen en daarbij onder meer aandacht te geven aan de mogelijkheden van respijtzorg, kortdurend verblijf (adempauzes) en de Huishoudelijke Hulp Toelage (HHT). Ook is in samenwerking met de mantelzorgconsulent van Welzijn Woerden nagedacht over de vormgeving van de jaarlijkse blijk van waardering voor mantelzorgers.

In onderstaande volgorde wordt behandeld:

- Respijtzorg/kortdurend verblijf (adempauzes)
- De Huishoudelijke Hulp Toelage (HHT)
- De jaarlijkse blijk van waardering, i.c.m. de Dag van de Mantelzorg

Vanwege het feit dat de onderwerpen samenhang vertonen, worden deze in één raadsinformatiebrieven besproken.

Respijtzorg/kortdurend verblijf (adempauzes) en de Huishoudelijke Hulp Toelage (HHT)

Met de consulenten van WoerdenWijzer.nl worden afspraken gemaakt om tijdens de (keukentafel)gesprekken met mantelzorgers, de mogelijkheden van respijtzorg/kortdurend verblijf actief onder de aandacht te brengen. Daarnaast zijn er ook andere vormen van mantelzorgondersteuning mogelijk. Een voorbeeld is de HHT, waarmee in samenwerking met Tzorg huishoudelijke hulp ingezet wordt om mantelzorgers en chronisch zieken binnen de gemeente te ondersteunen en tijdelijk te ontlasten.

De HHT is in februari door het Ministerie van VWS toegekend om de vraag naar huishoudelijke hulp te stimuleren en bedraagt € 176.000 voor zowel 2015 als 2016. Tzorg zal de extra uren HH vooral inzetten voor 'grote schoonmaakwerkzaamheden', zoals de zolder/garage opruimen en extra zeemwerkzaamheden. Het zijn vooral die werkzaamheden waar de mantelzorger of chronisch zieke zelf niet aan toekomt. Per uur

huishoudelijke hulp of ondersteuning waar huishoudelijke hulp onderdeel van is, legt de gemeente € 12,50 bij uit de HHT. De rest betaalt de inwoner (of een derde) zelf. Afhankelijk van de vorm van HH die ingezet wordt, bedraagt dit € 8,97 of € 10,30 per uur. De extra uren HH worden in natura ingevuld door Tzorg.

De verschillende vormen van mantelzorgondersteuning moeten goed in beeld worden gebracht bij de consultants van WoerdenWijzer.nl, zodat deze aanvullend gecommuniceerd kunnen worden aan de mantelzorgers.

Jaarlijkse blijk van waardering

Er zijn twee mogelijkheden om de mantelzorgwaardering vorm te geven. De eerste is het voortzetten van de huidige regeling mantelzorgcompliment (een financiële tegemoetkoming). De tweede is een andere vorm van gelijkwaardige waardering (een voorziening in natura). Wij vinden het belangrijk de mantelzorgers zelf te vragen welke ideeën en wensen zij hebben op het gebied van mantelzorgwaardering. Daarbij komen dan de eigen ervaringen, vraagstukken en belemmeringen die mantelzorgers ervaren, centraal te staan. Ook de relatie tussen de mantelzorger en degene die de mantelzorg ontvangt, krijgt aandacht. Hiervoor is de Dag van de Mantelzorg een geschikt moment.

De Dag van de Mantelzorg vindt plaats op 10 november 2015. Wij willen deze dag een andere invulling geven dan gebruikelijk. Er vinden co-creatie-sessies plaats tussen mantelzorgers en medewerkers van de gemeente die erop gericht zijn samen naar praktische oplossingen te zoeken voor een vraagstuk dat bij de mantelzorgers speelt. Aan het eind van de dag worden de uitkomsten van de sessies met elkaar gedeeld. De Dag van de Mantelzorg wordt in samenwerking met de mantelzorgconsulent van Welzijn Woerden en Mezzo opgezet.

Voorafgaand aan de Dag van de Mantelzorg wordt al in gesprek gegaan met mantelzorgers. Hiervoor wordt aangesloten bij de al bestaande bijeenkomsten voor mantelzorgers. Voorbeelden zijn de mantelzorgsalon en de lotgenotenbijeenkomst van Welzijn Woerden. Tijdens deze bijeenkomsten wordt al verkend welke vraagstukken leven en welke oplossingsrichtingen mantelzorgers voor ogen hebben.

Mezzo heeft aangegeven graag mee te willen denken over het proces en de invulling van de mantelzorgwaardering. Mezzo steekt daarbij in op de samenhang tussen mantelzorgwaardering en het bredere beleid rondom informele zorg, zodat deze elkaar versterken.

Communicatie

De Dag van de Mantelzorg wordt onder de aandacht van inwoners gebracht via de Woerdense Courant, flyers en andere communicatiemiddelen. Ook de overige bijeenkomsten worden bij inwoners onder de aandacht gebracht.

Budget

Om de activiteiten rondom mantelzorg te kunnen bekostigen, is een bedrag van € 13.919 begroot. Dit budget wordt gebruikt om de Dag van de Mantelzorg en de overige bijeenkomsten op te zetten. Daarnaast is er in de begroting een subsidiebedrag van € 54.205 opgenomen voor het steunpunt mantelzorg en mantelzorgondersteuning. Voor het vormgeven van de mantelzorgwaardering is vanuit het Rijk een bedrag van € 165.000 ontvangen. Dit bedrag is ondergebracht binnen de algemene budgetten van het sociaal domein en kan vrijgemaakt worden voor de mantelzorgwaardering. Naar verwachting zijn bovengenoemde budgetten voldoende toereikend en zijn geen aanvullende (externe) middelen nodig. Eventueel kan een extra deel van het algemene budget van het sociaal domein worden gebruikt.

Aanvullende informatie

In 2014 is de Monitor lokale kracht gemeente Woerden uitgevoerd. Door het Verwey Jonker Instituut is onderzocht in welke mate inwoners blijk geven van vrijwillige inzet. Daarbij is gekeken naar burenhulp, mantelzorg en vrijwilligerswerk. De uitkomsten worden betrokken bij het monitoren van het sociaal domein, het maken van afspraken met maatschappelijke partners en de inzet van WoerdenWijzer.nl. E.e.a. wordt nader toegelicht tijdens de informatiebijeenkomst over Monitoren Sociaal Domein van 9 april 2015.

Kernboodschap

Tijdens de Dag van de Mantelzorg wordt geïnventariseerd wat de ideeën en wensen zijn van mantelzorgers voor de jaarlijkse blijk van waardering.

Vervolg

1. Afspraken maken met WoerdenWijzer.nl over de mogelijkheden rondom ondersteuning van mantelzorgers.
2. Inventariseren van mogelijkheden om degenen die de eigen bijdrage voor de HHT niet kunnen opbrengen, financieel tegemoet te komen.
3. Wmo-raad/Participatieraad betrekken bij nadere invulling van de ondersteuning van mantelzorgers en de jaarlijkse blijk van waardering.

Bijlagen:

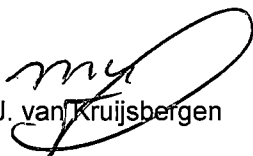
Motie 'Adempauze' (15i.00755)

Beslissing aanvraag Huishoudelijke Hulp Toelage (HHT) (15.002322)

Monitor lokale kracht gemeente Woerden (15i.00754)

De secretaris

drs. M.H.J. van Kruijsbergen

De burgemeester

V.J.H. Molkenbøer

Motie Adempauze (mantelzorg/respijtzorg)

De Raad van de gemeente Woerden in vergadering bijeen op donderdag 6 november 2014, gelet op het beleidsplan sociaal domein,

gehoord de beraadslaging,

Constaterende dat

- het belang van ondersteuning van mantelzorgers groot is,
- verschillende actuele onderzoeken aangeven dat mantelzorgers sneller overbelast raken,
- er een opgave ligt met betrekking tot de nieuwe zorgtaken die mogelijk maakt dat mantelzorgers integraal (verschillende beleidsgebieden) worden ondersteund,
- de gemeente verantwoordelijk wordt voor het uitvoeren van de huidige regeling mantelzorgcompliment,

Van oordeel dat

- we een verantwoordelijkheid hebben om mantelzorgers in onze gemeente maximaal te ondersteunen,
- het inzetten van respijtzorg noodzakelijke 'adempauzes' oplevert bij mantelzorgers,
- de inzet van mantelzorg in onze gemeente, waardering verdient,

Verzoekt het college om

Uiterlijk 1 april 2015 te komen met een voorstel dat beoogt om mantelzorgers actief en integraal te ondersteunen en daarin onder meer aandacht te geven aan:

1. het actief bij de doelgroep onder de aandacht brengen van de mogelijkheid van respijtzorg/kortdurend verblijf (adempauzes),
2. het voortzetten van de huidige regeling mantelzorgcompliment of te zoeken naar andere vormen van gelijkwaardige waardering, waarbij mantelzorgers & mantelzorgorganisaties (zoals het steunpunt mantelzorg, Mezzo, etc.) worden betrokken,

en gaat over tot de orde van de dag,

namens de fracties van,

ChristenUnie-SGP, Leon de Wit
Progressief Woerden, Marieke van Noort
STERK Woerden, Elias Bom
VVD, Reem Bakker
D66, Ruud Niewold
CDA, Vera Streng

Registratiedatum: 06/02/2015
Behandelend afdeling
Afgehandeld door/op:

> Retouradres Postbus 20350 2500 EJ Den Haag

Gemeente Woerden
College van Burgemeester en Wethouders
Postbus 45
3440 AA WOERDEN

OLZ

06 FEB. 2015

Beh. Ambt.:
Streefdat.:
Afschr.: <i>OLZ, OLZ</i>
B.V.O.:

Datum 5 februari 2015
Betreft beslissing huishoudelijke hulp toelage

Ministerie van VWS
Directie Maatschappelijke
Ondersteuning

Bezoekadres
Rijnstraat 50
2515 XP Den Haag
T 070 340 79 11
F 070 340 98 34
www.rijksoverheid.nl

Inlichtingen bij
Hersbach, A.W.C. (Tatiana)
Beleidsondersteuner
T (070)-3405621
M (31)-6
aw.hersbach@minvws.nl

Kenmerk
721227-132872-DMO

Uw brief

Bijlage(n)

*Correspondentie uitsluitend
richten aan het retouradres
met vermelding van de
datum en het kenmerk van
deze brief.*

Geacht college,

Uw aanvraag voor de Huishoudelijke Hulp Toelage (HHT) met kenmerk 721227-132872-DMO heb ik op 27 november 2014 ontvangen en in behandeling genomen. Op basis van de met u gewisselde stukken heb ik besloten aan u een HHT toe te kennen voor het jaar 2015 en 2016.

De toegekende bedragen voor de HHT worden definitief vastgesteld bij Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB). De vast te stellen bedragen zullen via een decentralisatie-uitkering aan uw gemeente worden uitgekeerd.

Op basis van de door u gedane aanvraag HHT en met inachtneming van de voor uw gemeente beschikbare middelen zal ik aan deze decentralisatie-uitkering voor uw gemeente voor 2015 een bedrag van € 176.000,- toevoegen.

Op basis van uw aanvraag zal overeenkomstig de verdeelsystematiek voor het jaar 2016 een zelfde bedrag worden toegevoegd aan de decentralisatie-uitkering. Volledigheidshalve merk ik op dat tegen de genoemde bedragen geen bezwaar en beroep open staat, omdat deze bij AMvB worden vastgesteld.

De verantwoording over de uitvoering van uw plan met betrekking tot de HHT vindt aan de gemeenteraad plaats. Indien in de praktijk blijkt dat de HHT-middelen binnen uw gemeente geheel dan wel gedeeltelijk niet voor het beoogde doel worden ingezet, ga ik ervan uit dat uw gemeente (dat deel van) de HHT-middelen zal terugstorten.

Ik wil u er op attent maken dat ik u zal vragen mij te rapporteren over het aantal feitelijk door u verstrekte toelagen, met als doel inzicht te krijgen in de effectiviteit van het instrument HHT.

Awb-procedure

Hebt u vragen over deze beslissing of bent u het er niet mee eens? Kijk eens op <http://www.rijksoverheid.nl/ministeries/vws/bezwaarschriften-vws>. Daar wordt uitgelegd wat u kunt doen als u het niet eens bent met de beslissing en misschien bezwaar wilt maken. Er staan voorbeelden waarmee u de kans op een succesvol bezwaar kan inschatten.

U kunt ook bellen met uw contactpersoon. Misschien kan hij uw bezwaar wegnemen.

Ministerie van VWS
Directie Maatschappelijke
Ondersteuning

Wilt u toch een bezwaarschrift sturen, dan moet dit binnen zes weken na de datum die bovenaan deze brief staat. Let op: doe dit op tijd, anders kan uw bezwaar niet behandeld worden. Noem in het bezwaarschrift uw naam en adres, en de datum en het kenmerk van deze brief (dit kenmerk vindt u in de rechterkantlijn). Geef aan waarom u het niet eens bent met de beslissing. Vergeet niet om uw bezwaarschrift te ondertekenen en van een datum te voorzien. Wilt u zo vriendelijk zijn om een kopie van deze brief mee te sturen met het bezwaarschrift?

Kenmerk
721227-132872-DMO

Het bezwaarschrift stuurt u naar:
Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Directie Wetgeving en Juridische Zaken
Postbus 20350
2500 EJ Den Haag

U kunt uw bezwaarschrift ook faxen naar: (070) 340 59 84 of mailen naar:
WJZ.bezwaarenberoep@minvws.nl.

Met vriendelijke groet,

de staatssecretaris van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport,
namens deze,
de directeur Maatschappelijke Ondersteuning,

mw. drs. E.T.J. van Kooten

Monitor lokale kracht gemeente Woerden

Nulmeting maart 2014

Rob Gilsing

De gemeente Woerden wil de doelstellingen in het sociale domein - participatie en zelfredzaamheid van kwetsbare groepen - niet alleen behalen door de inzet van formele, professionele zorg of ondersteuning. Ook van burgers wordt een bijdrage verwacht, door hulp aan burens en familie, mantelzorg, vrijwillige inzet en eigen initiatief. Het beleid van de gemeente Woerden is in sterke mate gericht op het versterken van de eigen kracht van burgers. Een krachtige civil society moet in staat zijn om een deel van de formele ondersteuning te vervangen of deze aan te vullen. Deze monitor is een nulmeting van de staat van de civil society in Woerden, ofwel de lokale kracht.

De vragen die via deze nulmeting aan de orde komen, zijn onder meer:

- In welke mate helpen burens elkaar, en waarmee doen zij dat?
- Wat is de omvang van de verschillende typen vrijwillige inzet? Op welke domeinen richt de vrijwillige inzet zich?
- Wat is de achtergrond van deze mensen als we kijken naar hun leeftijd, arbeidsmarktparticipatie en huishoudensamenstelling?
- Richten zij zich daarbij op eigen dorp of wijk, de gemeente of over de gemeentegrenzen heen?
- Richt men zich op naasten of lotgenoten?
- Denken burgers dat zij (verder) bij kunnen dragen aan de lokale kracht?
- Is er sprake van overbelasting als gevolg van hun maatschappelijke inzet?

Wat is lokale kracht?

Versterking van de lokale kracht dient eraan bij te dragen dat mensen met een ondersteunings-behoefte die ondersteuning ook krijgen, maar meer dan in het verleden op informele wijze (burens, familie, vrijwilligers etc.) in plaats van op formele wijze (professionele ondersteuning, individueel dan wel collectief). De in deze monitor opgenomen indicatoren betreffen de maatschappelijke inzet van Woerdense burgers in brede zin: burenhulp, verschillende typen van vrijwillige inzet, en mantelzorg.

Inhoudsopgave

Deel 1	Burenhulp	3
Deel 2	Mantelzorg	7
Deel 3	Vrijwilligerswerk	13
Deel 4	Vrijwillige inzet in samenhang	19
	Conclusies	22
	Bijlage: Verantwoording respons	24

Onderzoeksverantwoording

Eind 2013 is een schriftelijke vragenlijst verzonden naar 1.203 inwoners van de gemeente Woerden, waarbij men ook de mogelijkheid kreeg aangeboden om de vragenlijst digitaal in te vullen. Deze groep inwoners vormt een aselechte steekproef van inwoners van 18 jaar en ouder. Eind december 2013 waren er ongeveer 210 vragenlijsten geretourneerd. Daarom is besloten om begin februari 2014 de vragenlijst nogmaals te versturen aan de personen die nog niet gereageerd hadden. Op 10 maart waren er 319 lijsten retour, deze zijn meegenomen in de analyse waarover we hier rapporteren. Daarmee komt de respons op iets meer dan 27%. Een korte toelichting op het onderzoek vindt u aan het eind van deze brochure. Leeswijzer: sommige groepen respondenten bestaan uit minder dan 20 personen. In de grafieken zijn deze categorieën aangeduid met *.

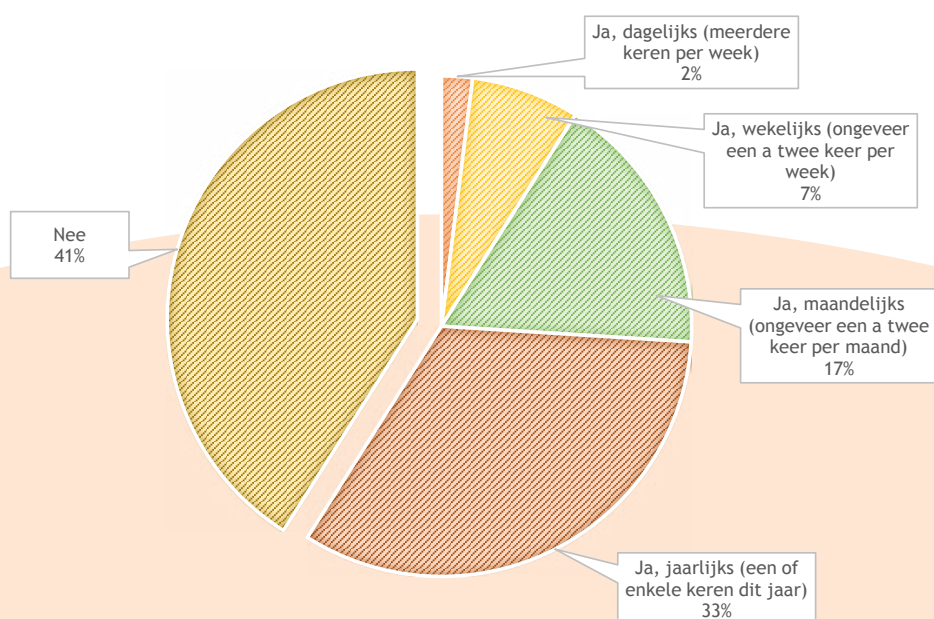
Deel 1: Burenhulp

Wat is burenhulp?

Burenhulp omschrijven we als de onderlinge hulp- en dienstverlening door en voor bewoners in een buurt, wijk of dorp, al dan niet via georganiseerde initiatieven. Het gaat daarbij om onderlinge hulp- en dienstverlening door en voor bewoners in een buurt, wijk of dorp. Te denken valt aan activiteiten als planten water geven en de post van de burens verzorgen tijdens de vakantie, hulp bij onderhouden van de tuin of huishoudelijk werk, voor elkaar koken of boodschappen halen of elkaar helpen bij klussen in huis.

Wel of geen burenhulp?

Bijna 60% van de respondenten heeft in het afgelopen jaar aan burenhulp gedaan. Bij ruim de helft van deze groep is de burenhulp beperkt tot een of enkele keren per jaar, en bij bijna een derde tot een tot twee keer per maand. De percentages inwoners die dagelijks of wekelijks actief zijn, liggen aanzienlijk lager, waarbij het percentage in Harmelen met 16% wat hoger ligt dan in Woerden (7%) - de verschillen zijn evenwel niet groot.

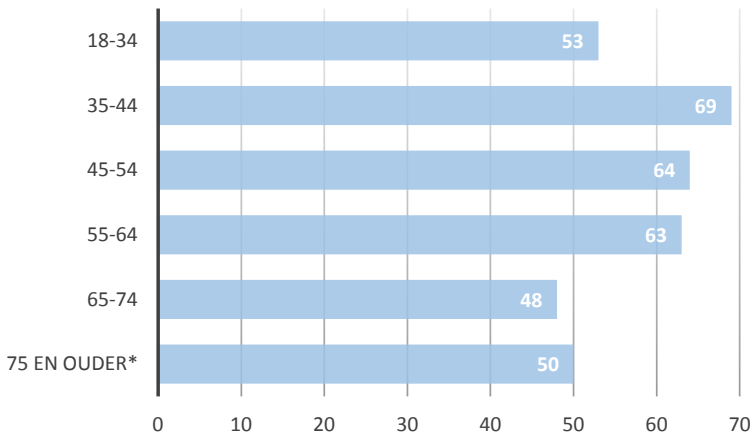

Wie verlenen burenhulp?

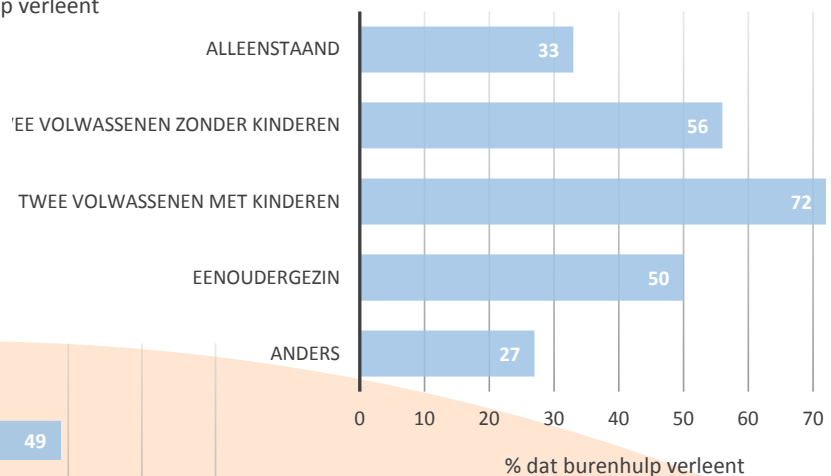
Als we kijken naar de achtergrondkenmerken van de mensen die burenhulp verlenen, valt een aantal zaken op:

- Er is geen verschil tussen mannen en vrouwen.
- De groep in de leeftijd van 35-64 jaar kent wat meer mensen die burenhulp verlenen.
- Burenhulp komt vooral veel voor bij tweeoudergezinnen met kinderen; onder alleenstaanden komt burenhulp veel minder voor.
- Onder hoger opgeleiden is het aandeel mensen dat burenhulp verleent lager dan onder mensen met een lagere opleiding.
- Huismannen en -vrouwen zijn minder actief op het gebied van burenhulp, evenals schoolgaanden en studenten, maar van de laatste groep is het aantal respondenten te klein om daar conclusies aan te verbinden.
- Mensen met een kleine baan verlenen wat vaker burenhulp dan mensen die meer dan 32uur per week werken.
- Mensen die sterk belemmerd worden door een aandoening of chronische ziekte zijn minder actief op het gebied van burenhulp.
- Mensen met een hoger inkomen (meer dan € 2000 per maand huishoudinkomen) doen meer aan burenhulp dan mensen met een lager inkomen.

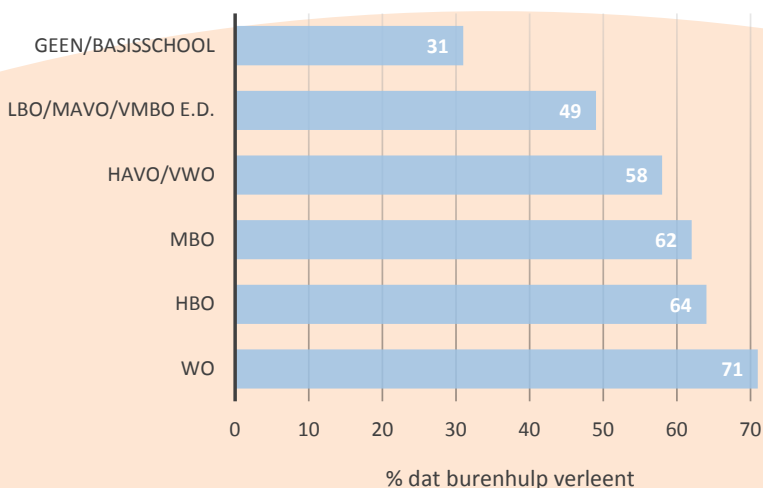
Leeftijd

Gezinssituatie

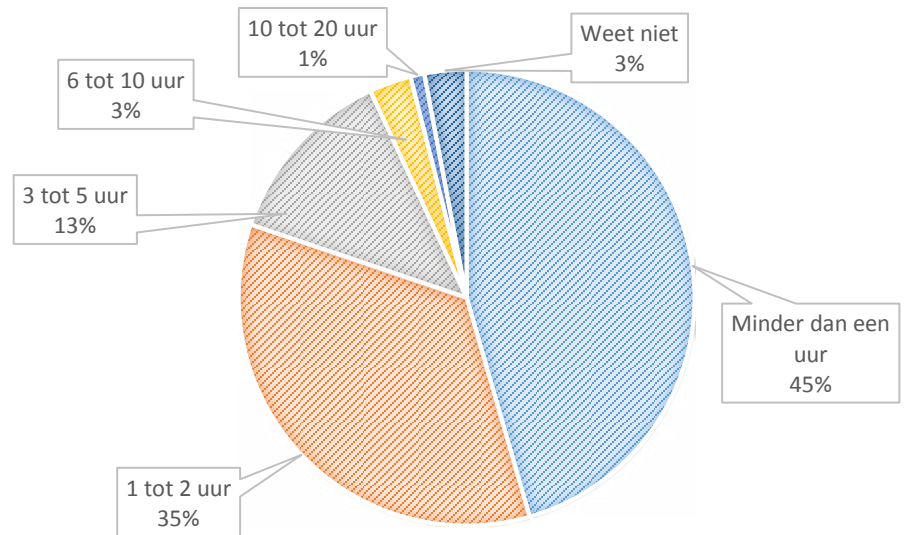

Opleiding

Tijdsbesteding burenhulp

Van de mensen die burenhulp verlenen, besteedt bijna 80% maximaal 2 uur per week aan burenhulp. Slechts weinig respondenten besteden meer dan 6 uur per week aan burenhulp.

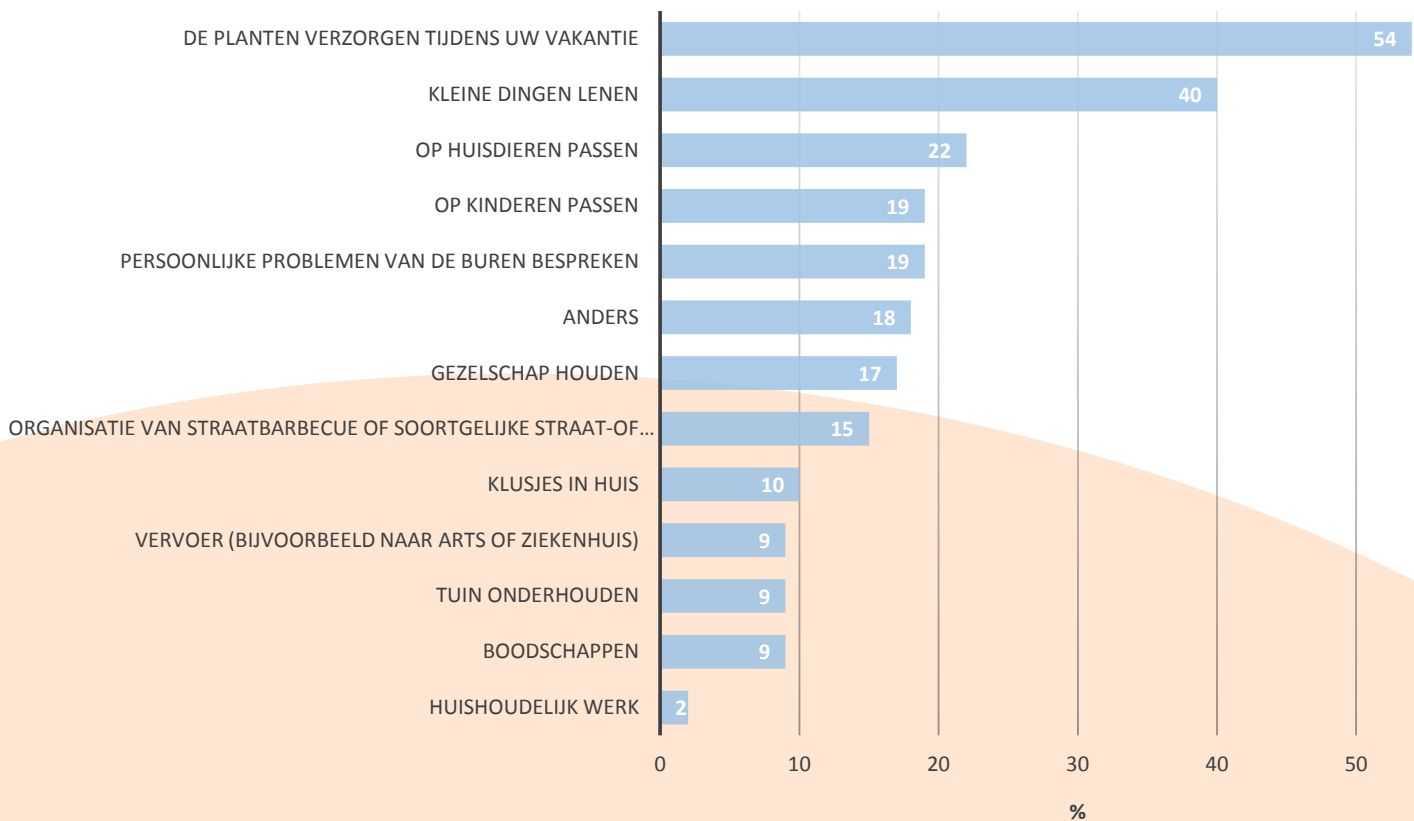

Belasting door burenhulp

Het geven van burenhulp wordt door degenen die dat doen niet als zwaar ervaren (98%). Ruim de helft ervaart het geven van burenhulp als heel licht, bijna een kwart als licht en nog eens bijna een kwart als niet zwaar en niet licht.

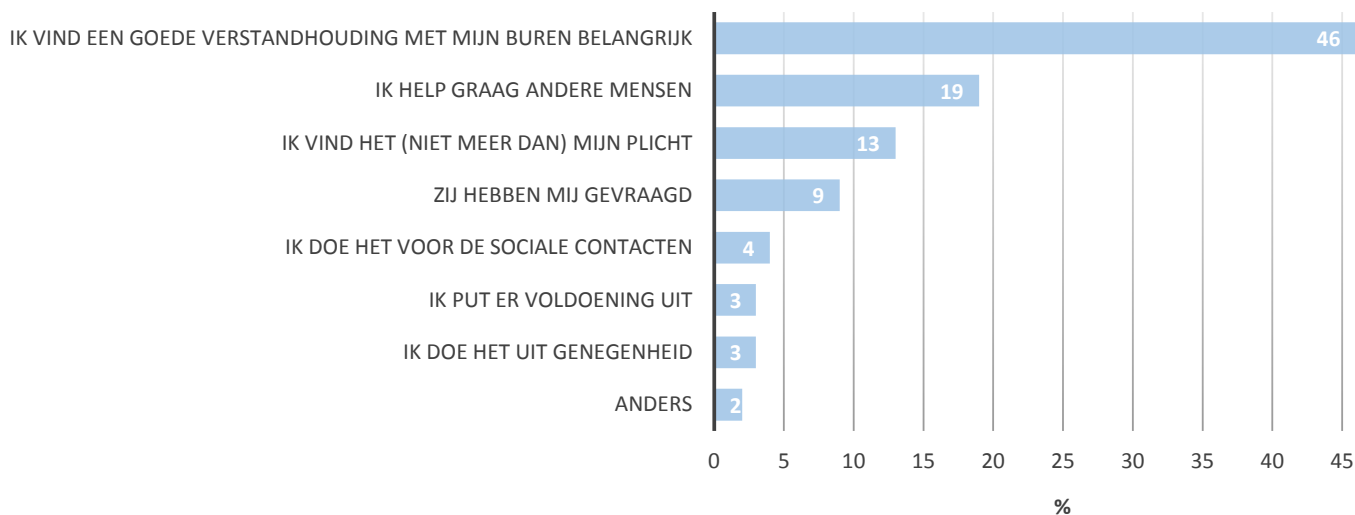
Aard burenhulp

De aard van de burenhulp wisselt sterk. De meest genoemde activiteit (door 54% van de mensen die aan burenhulp doen) is het verzorgen van planten tijdens de vakantie van de buren. Vier op de tien respondenten die aangeven burenhulp te verlenen, zeggen dat zij dat doen door 'kleine dingen te lenen'. Andere wat vaker genoemde activiteiten zijn het passen op huisdieren (22%), het passen op kinderen (19%), het bespreken van persoonlijke problemen van de buren (19%), het gezelschap houden van de buren (17%) en de organisatie van straat- of buurtactiviteiten (15%). Het doen van boodschappen en klusjes in huis, het onderhouden van de tuin, het vervoeren van de buren naar bijvoorbeeld artsen of ziekenhuis en het doen van huishoudelijk werk worden allemaal door 10% of minder van de buren helpende respondenten genoemd.

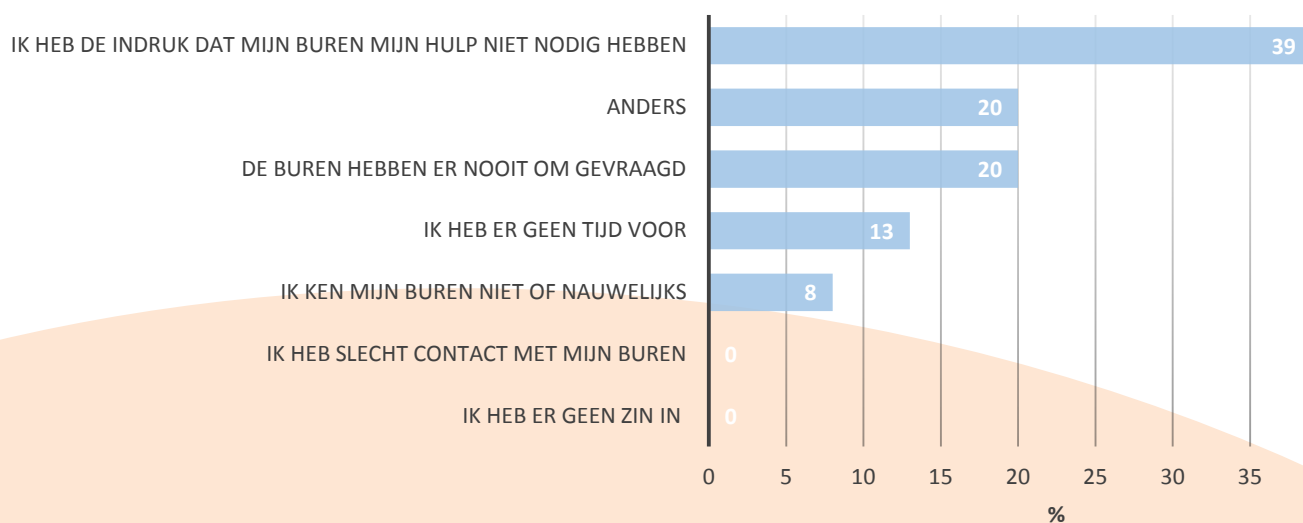
Redenen voor burenhulp

Als belangrijkste reden voor burenhulp noemen de respondenten die burenhulp verlenen het hebben van een goede verstandhouding met de burens het vaakst (46%). Op de tweede plaats komt het graag helpen van andere mensen (19%) en op de derde plaats de opvatting dat het niet meer is dan een plicht om de burens te helpen (13%).

Waarom geen burenhulp?

Aan de mensen die geen burenhulp verlenen, hebben we gevraagd wat daarvan de belangrijkste reden is. Het meest genoemd (39%) is dat men de indruk heeft dat de burens geen hulp nodig hebben. Een vijfde noemt als belangrijkste reden dat de burens er nooit om hebben gevraagd. Een achtste zegt er geen tijd voor te hebben, en 8% zegt zijn of haar burens niet of nauwelijks te kennen. Er zijn geen respondenten die geen zin of een slecht contact met de burens als belangrijkste reden noemen.

Van de mensen die geen burenhulp verlenen, zeggen er drie op de vijf (58%) zonder meer te helpen als hun burens daarom zouden vragen. Ruim een derde zegt dat dit afhankelijk is van de vraag. Slechts 6% geeft aan ook desgevraagd de burens niet te zullen helpen.

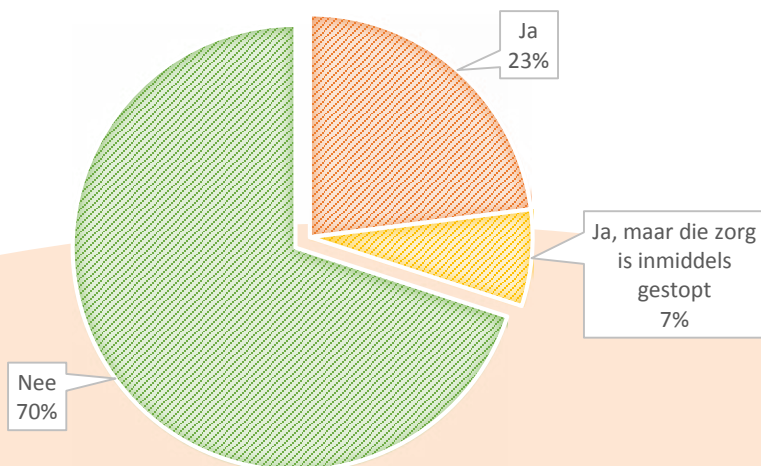
Deel 2: Mantelzorg

Wat is mantelzorg?

Mantelzorg is de zorg die mensen verlenen aan mensen met een chronische of langdurige ziekte of met fysieke, verstandelijke of psychische beperkingen in hun familie of sociale netwerk. Het gaat dus niet om zorg die aan mensen buiten de familie of sociaal netwerk wordt gegeven, dan is het vrijwilligerswerk.

Wel of niet mantelzorg?

Van de respondenten heeft 30% in het jaar voorafgaand aan het invullen van de vragenlijst mantelzorg verleend; daarvan doet drie kwart (=23% van alle respondenten) dat nog steeds, en is een kwart intussen met de mantelzorg gestopt (zie tabel 6). Er zijn daarin geen grote verschillen tussen de woonkernen. Het overgrote deel (zo'n driekwart) verleent mantelzorg aan een persoon, een kleine 20% doet dat voor twee personen en zo'n 5% bij drie of vier personen.

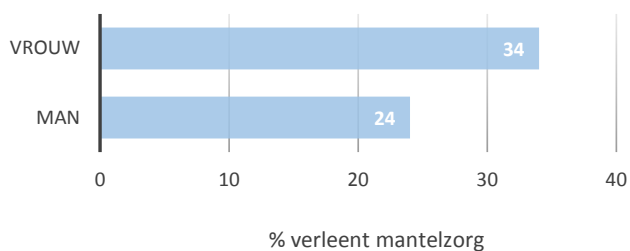

Wie verlenen er mantelzorg?

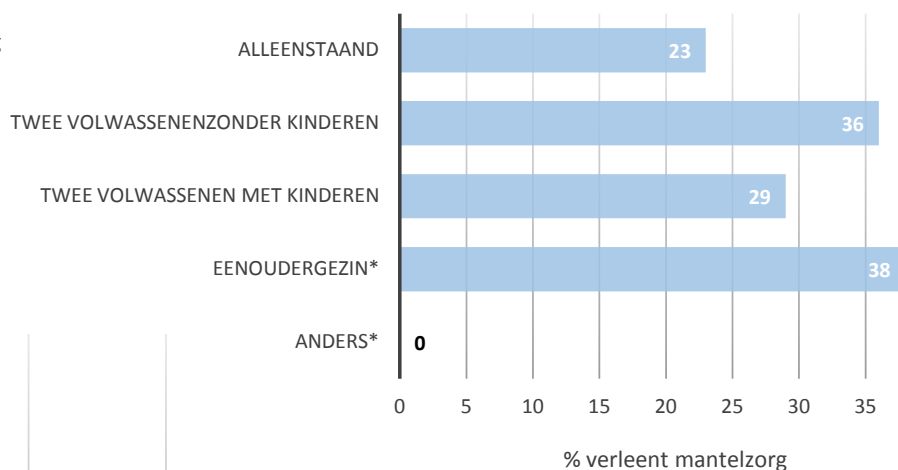
Als we kijken naar de achtergrondkenmerken van de mensen die het afgelopen jaar mantelzorg verleenden, valt een aantal zaken op (zie tabel 7):

- Vrouwen verlenen wat vaker mantelzorg dan mannen.
- In de leeftijdsgroepen tot 44 jaar komen mantelzorgers wat minder vaak voor.
- Mensen die sterk belemmerd worden door een chronische ziekte of aandoening verlenen minder vaak mantelzorg.
- Met name de mensen met een huishoudinkomen tot € 1500 per maand verlenen minder vaak mantelzorg.

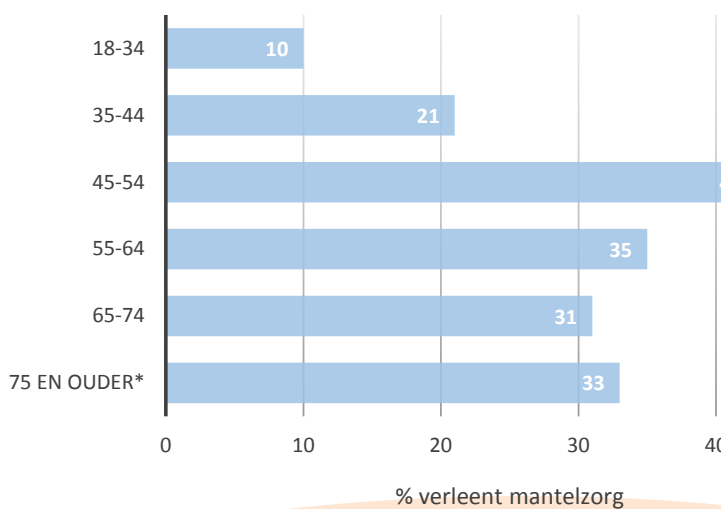
Sekse

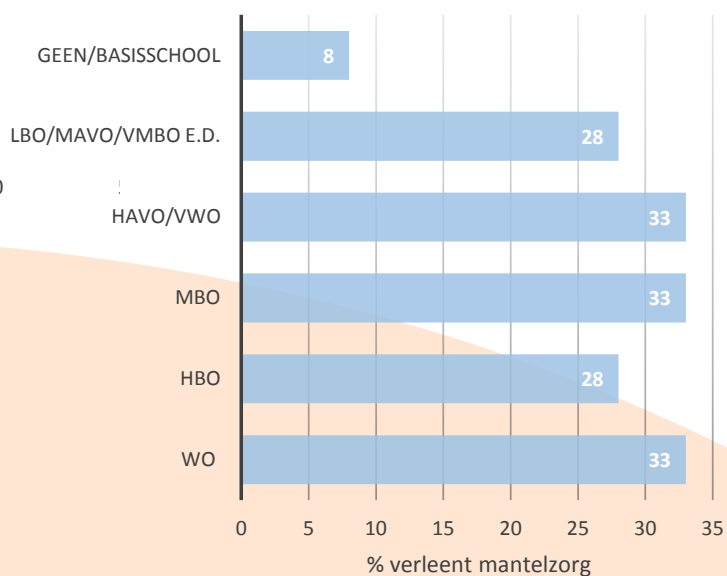
Gezinssituatie

Leeftijd

Opleiding

Redenen voor stoppen mantelzorg?

Bij de mensen die het afgelopen jaar gestopt zijn met mantelzorg, is het overlijden van de persoon die men verzorgde in ruim de helft van de gevallen de belangrijkste reden voor het stoppen van de zorg. In ruim een vijfde van de gevallen is de situatie van de persoon die men verzorgde dusdanig verbeterd dat mantelzorg niet meer nodig was, en in een op de acht gevallen is de verzorgde persoon opgenomen in een instelling. Geen van de gestopte mantelzorgers geeft aan dat een gebrek aan ondersteuning of het niet meer vol houden (onder meer in combinatie met gezin en werk) een rol speelde bij het stoppen.

Mantelzorg: voor wie en waar, en hoe lang?

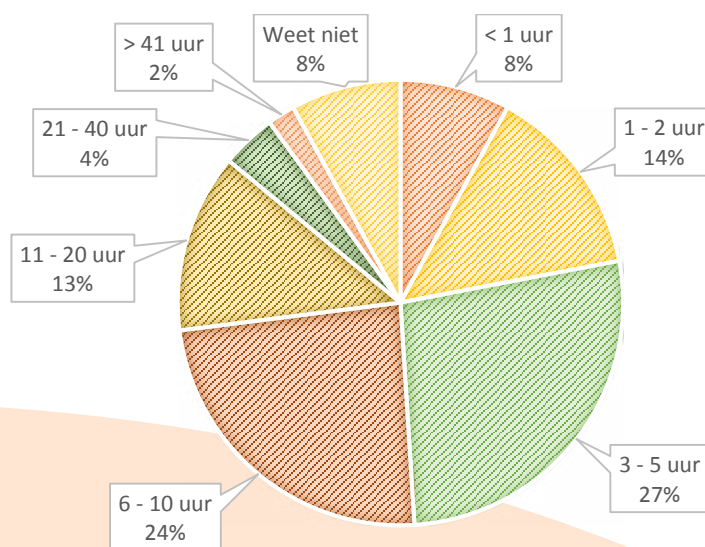
- De meeste (ex)mantelzorgers verleenden de mantelzorg bij een niet-inwonende (schoon-, stief-, pleeg)ouder (43%). Daarna volgen niet-inwonende andere familie, zoals broer, zus, kinderen of grootouders (27%) en kennissen/vrienden (9%).
- Bijna 60% van de (ex)mantelzorgers verleent de mantelzorg binnen de grenzen van de gemeente Woerden, waarvan bijna de helft in eigen buurt, wijk of dorp.
- Bijna drie kwart van de (ex)mantelzorgers (72%) verleent de mantelzorg al meer dan een jaar, waarvan twee derde (50%) al meer dan drie jaar.

Bestede tijd aan mantelzorg

Ruim een kwart (27%) van de (ex)mantelzorgers is of was gemiddeld per week drie tot vijf uur kwijt aan de mantelzorg; bijna een kwart (23%) tussen de 6 en 10 uur. Ook ongeveer een kwart (22%) besteedt minder dan 2 uur per week een mantelzorg, en een vijfde (19%) is er meer dan 11 uur per week mee bezig.

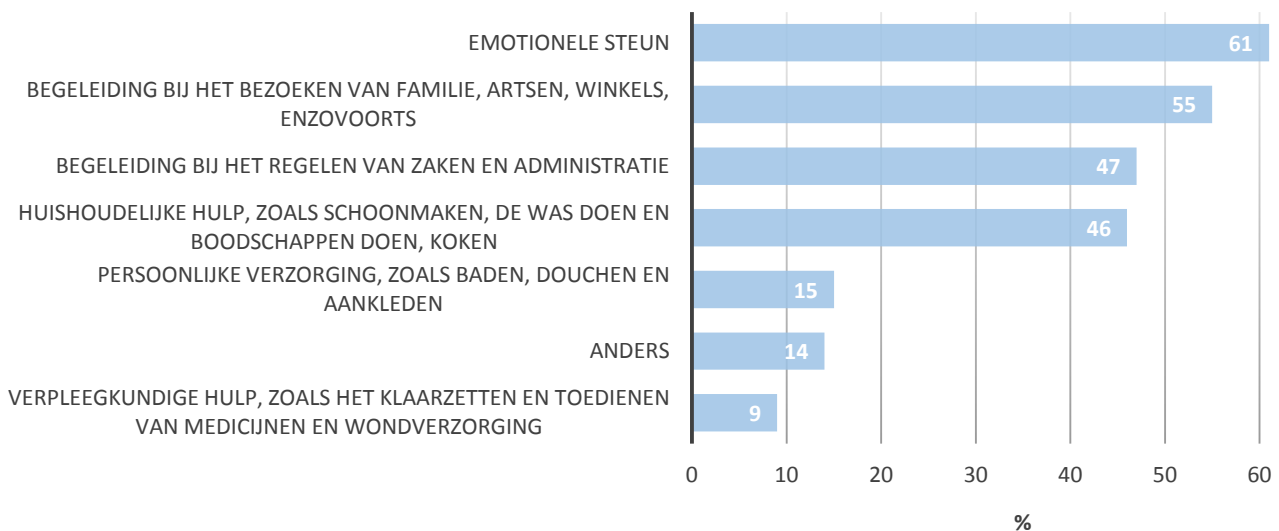
Belasting door mantelzorg

Bijna de helft van de (ex)mantelzorgers ervaart het verlenen van mantelzorg als heel zwaar (10%) of redelijk zwaar (39%). Slechts een op de zeven mantelzorgers ervaart het als redelijk licht (10%) of heel licht (5%).

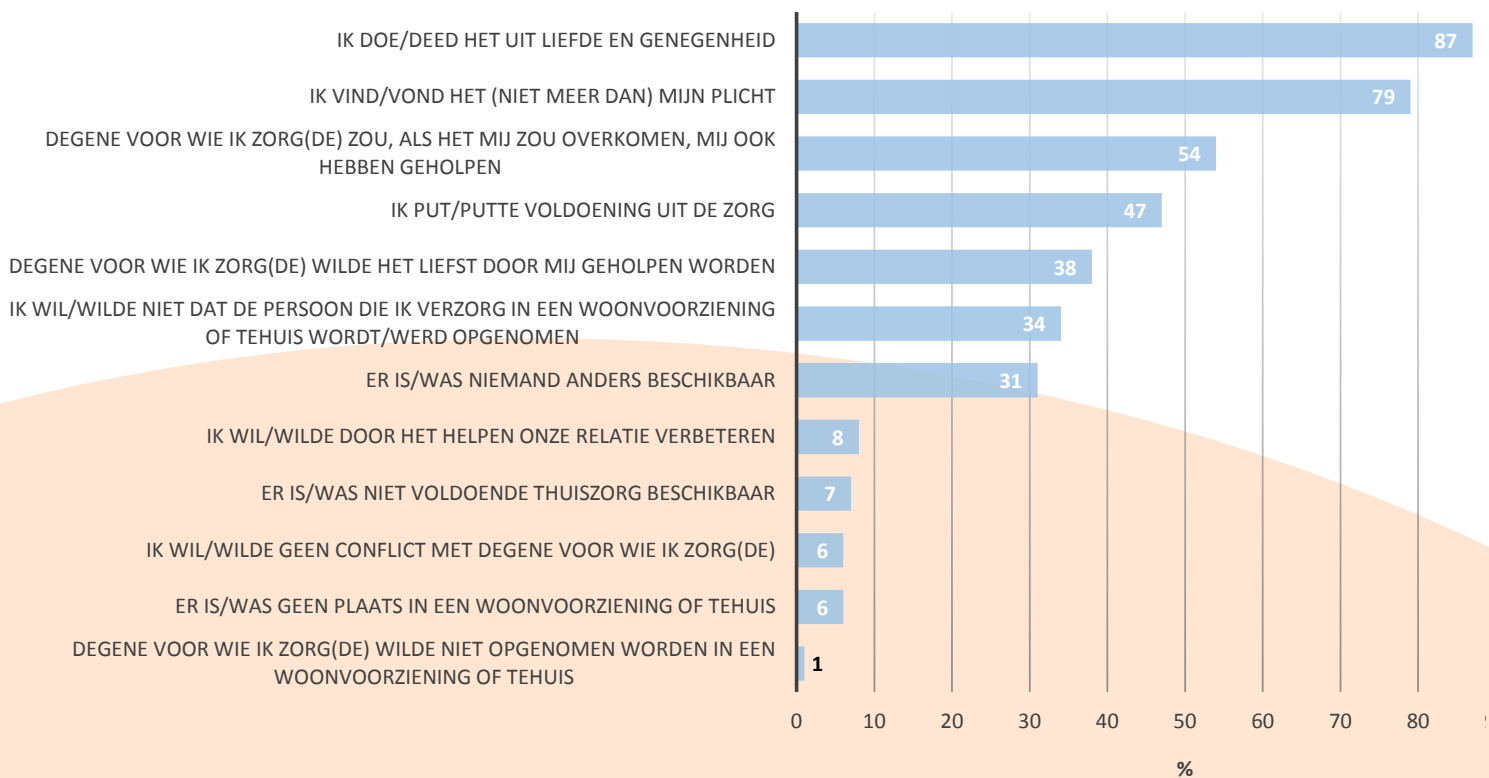
Waaruit bestaat de mantelzorg?

Voor veel mantelzorgers bestaat de mantelzorg uit het verlenen van emotionele steun (57%). Daarnaast begeleidt men de zorgbehoevende vaak bij het bezoeken van familie, artsen, winkels, etc. (55%). Ook bijna de helft van de mantelzorgers begeleidt bij het regelen van zaken en van de administratie (47%) en/of verleent hulp in het huishouden (46%).

Redenen voor mantelzorg

Een sterke rol speelt de liefde en genegenheid voor degene die men verzorgt; 87% noemt dat dit sterk heeft meegespeeld. Ook geeft 79% aan het als (niet meer dan) een plicht te zien. Wat voor meer dan de helft (54%) ook een rol heeft gespeeld, is de overweging dat degene die men verzorgt in het omgekeerde geval ook zou hebben geholpen. Bijna de helft (47%) van de (ex)mantelzorgers geeft aan dat de voldoening die men uit de zorg put een belangrijke rol heeft gespeeld. Overwegingen die bij tussen de 30 en 40% van de (ex)mantelzorgers een sterke rol hebben gespeeld, zijn: de verzorgde wilde het liefst door de betreffende (ex)mantelzorger worden geholpen (38%), de (ex)mantelzorger wil niet dat de verzorgde in een instelling zou worden opgenomen (34%) en het feit dat er niemand anders beschikbaar was of is (31%). Overwegingen die bij de meeste (ex)mantelzorgers geen rol spelen zijn het mijden van een conflict met de verzorgde (87%), het ontbreken van ruimte in een instelling (87%) of van beschikbare thuiszorg (71%), of het willen verbeteren van de relatie met de verzorgde.

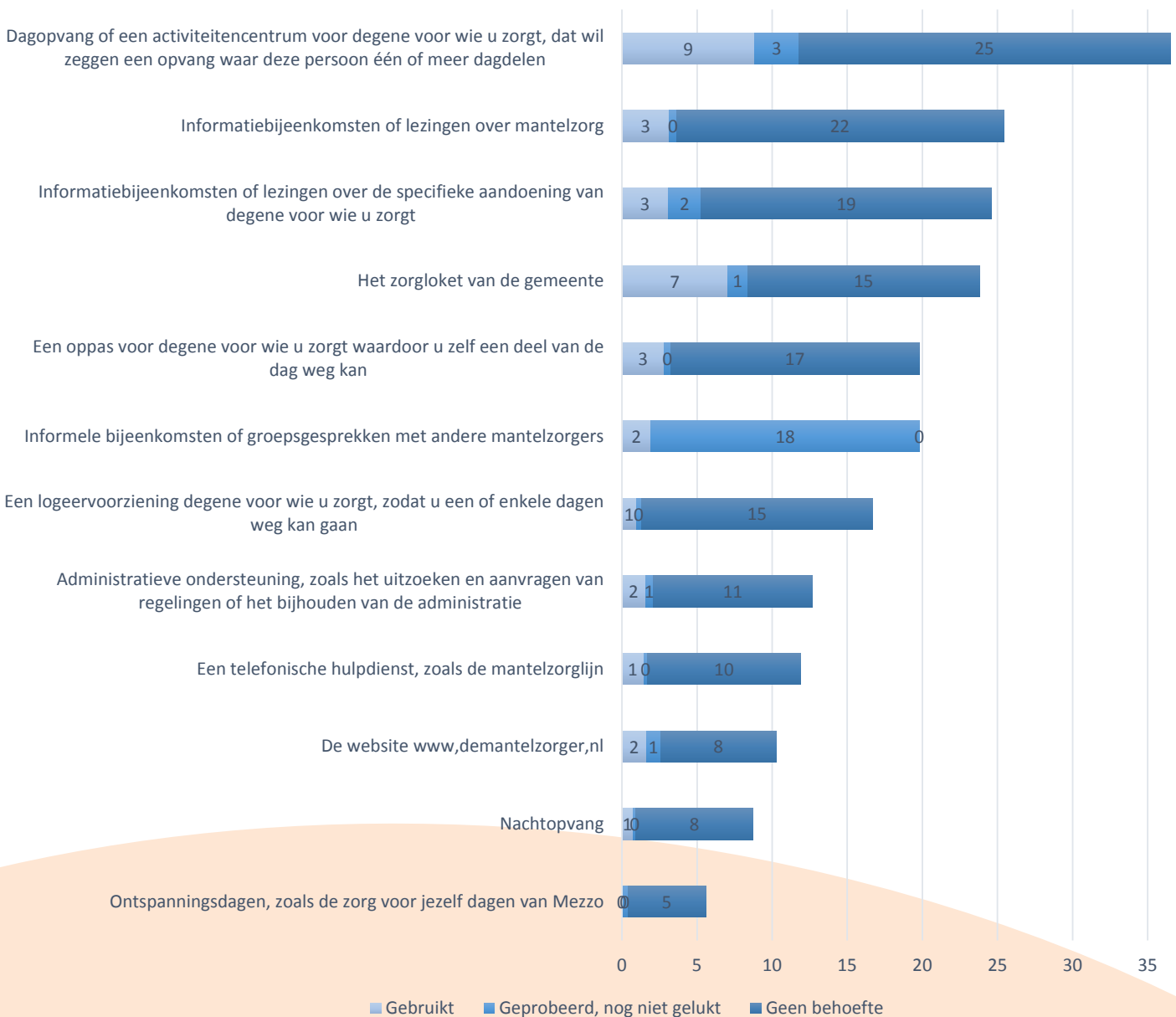

Ondersteuning voldoende?

Op de vraag of er in de omgeving of vanuit professionele zorg voldoende ondersteuning is of was bij het verlenen van de mantelzorg, zegt bijna de helft (46%) van de (ex)mantelzorgers dat dit het geval is. Precies een kwart geeft aan dat dit niet het geval is. Opmerkelijk is dat drie op de tien mantelzorgers aangeeft dit niet te weten.

Kennis en gebruik van mantelzorgondersteuning

De verschillende vormen van mantelzorgondersteuning zijn bij een ruime meerderheid van de (ex)mantelzorgers niet bekend. Het meest bekend (bij 37%) is de dagopvang of een activiteitencentrum waar de verzorgde een of meer dagdelen kan verblijven. Daarna volgen informatiebijeenkomsten en lezingen over mantelzorg (25%) en over de specifieke aandoeningen van mensen waarvoor men mantelzorgt (eveneens 25%). Het zorgloket van de gemeente is bij bijna een kwart (24%) van de (ex)mantelzorgers bekend, en een vijfde van hen kent de bijeenkomsten of groepsgesprekken met andere mantelzorgers.

Leesvoorbeeld: 9% van de mantelzorgers kent de Nachtopvang als vorm van mantelzorgondersteuning. 1% gebruikt deze vorm, 0% heeft het geprobeerd maar is het niet gelukt, 8% heeft geen behoefte.

Van de ondersteuningsvormen wordt het zorgloket van de gemeente het meest gebruik, door 30% van de (ex) mantelzorgers. Daarna volgt de dagopvang of het activiteitencentrum voor degene waaraan men zorg verleent (24%). De overige vormen van ondersteuning worden door 16% of minder van de (ex)mantelzorgers gebruikt. Opmerkelijk is dat veelvuldig is gepoogd gebruik te maken van informele bijeenkomsten of groeps gesprekken met andere mantelzorgers, maar dat het niet gelukt is om dat te realiseren. Er zijn ook geen (ex)mantelzorgers die deze vorm kennen en er geen behoefte aan hebben.

Overigens geven (ex)mantelzorgers die bepaalde ondersteuningsvormen niet kennen in zeer geringe aantallen aan behoefte te hebben aan die vorm van ondersteuning.

Niet-mantelzorgers

Van degenen die het afgelopen jaar geen mantelzorg verleenden, heeft 30% dat eerder wel gedaan. Bijna drie vijfde van deze groep (58%) eindigde de mantelzorg door het overlijden van degene voor wie men zorgde. Andere redenen zijn dat de situatie van de verzorgde verbeterde (21%), de verzorgde werd opgenomen in een instelling (10%) of de mantelzorger zelf werd ziek (5%). Geen van deze ex-mantelzorgers noemt als reden dat de mantelzorg te zwaar was of niet vol te houden was, of het ontbreken van ondersteuning.

Vergelijkbaar met de mantelzorgers in het afgelopen jaar heeft 16% de in een verder verleden verleende mantelzorg als heel zwaar ervaren, 41% als redelijk zwaar, en 15% als redelijk of heel licht. Een kwart (24%) van deze groep geeft aan destijds behoefte te hebben gehad aan meer ondersteuning, nog eens 18% zegt dit niet te weten.

Overigens betekenen deze cijfers dat in totaal 51% van de respondenten mantelzorg verleent dan wel dat in het al dan niet verdere verleden heeft gedaan (30% in het afgelopen jaar, 21% in een verder verleden).

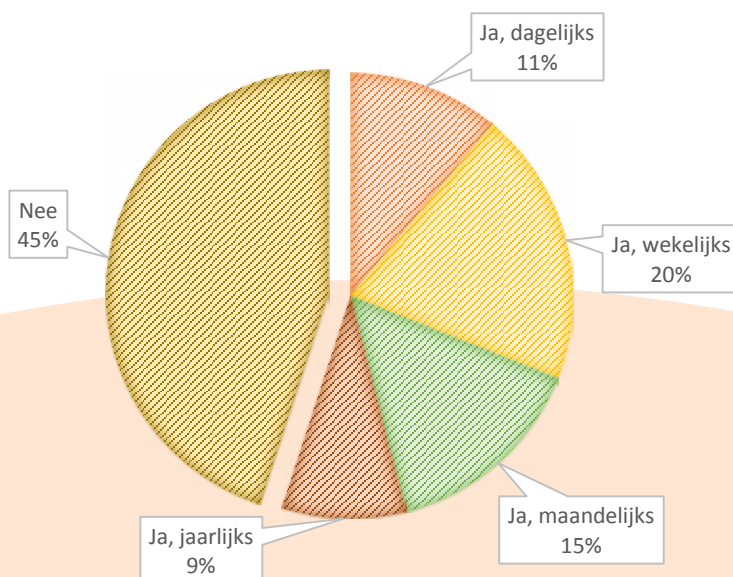
Deel 3: Vrijwilligerswerk

Wat is vrijwilligerswerk?

Onder vrijwilligerswerk verstaan we werk dat onbetaald en onverplicht verricht wordt ten behoeve van anderen of van (de kwaliteit van) de samenleving in het algemeen. Bij vrijwilligerswerk gaat het om activiteiten die in principe niet ten behoeve van persoonlijke relaties (buren, familie, vrienden) worden gedaan.

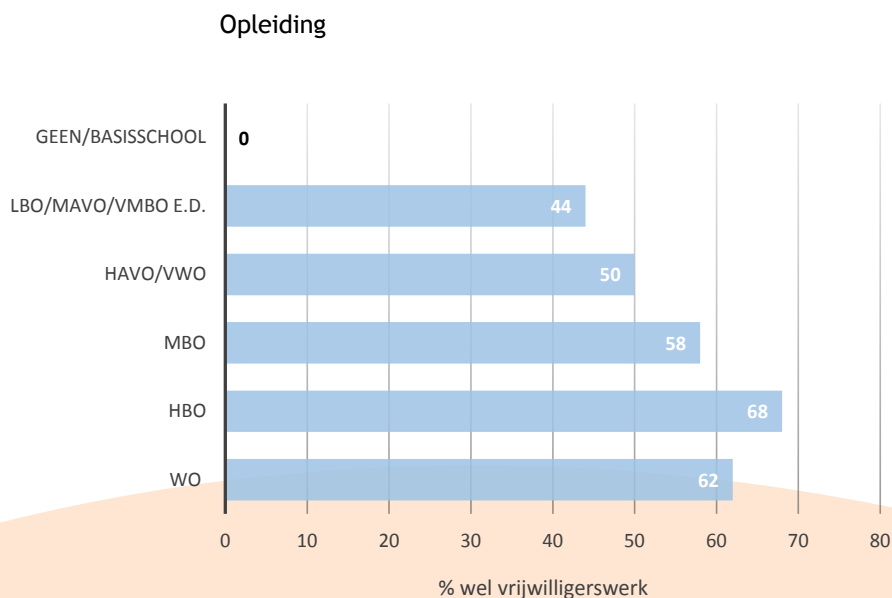
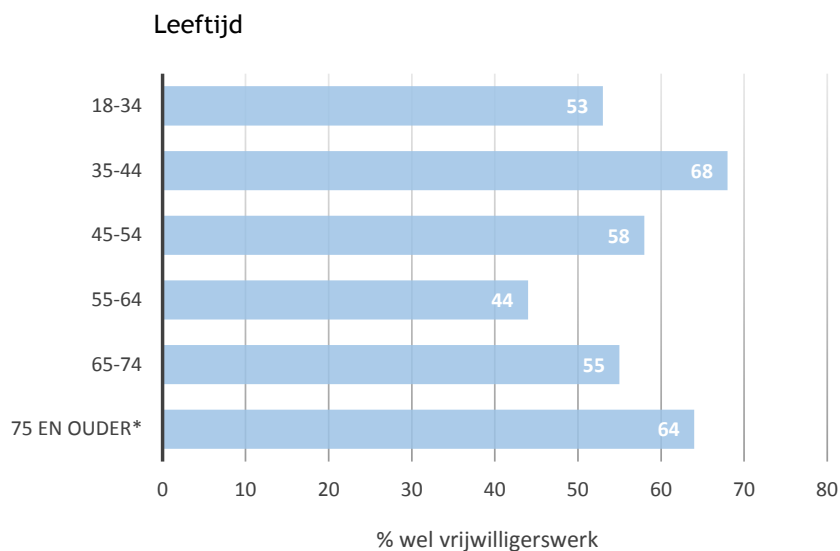
Wel of niet vrijwilligerswerk

Van alle respondenten heeft 55% het afgelopen jaar aan vrijwilligerswerk gedaan. 11% is dagelijks of meer dan twee keer per week actief als vrijwilliger, 20% is een of twee keer per week actief, 15% een of twee keer per maand en 9% een of enkele keren per jaar. 45% was het afgelopen jaar niet actief als vrijwilliger. Er zijn geen grote verschillen tussen de woonkernen.

Wie is actief als vrijwilliger?

- Mannen en vrouwen zijn even vaak actief als vrijwilliger
- In de groep 55-64-jarigen komen wat minder vrijwilligers voor, in de groep 35-44-jarigen wat meer
- Hoog opgeleiden zijn wat vaker actief als vrijwilliger
- Mensen die sterk beperkt worden door een chronische ziekte of aandoening zijn veel minder vaak actief als vrijwilliger
- Mensen met een laag huishoudinkomen (tot € 1500 per maand) zijn minder vaak actief als vrijwilliger

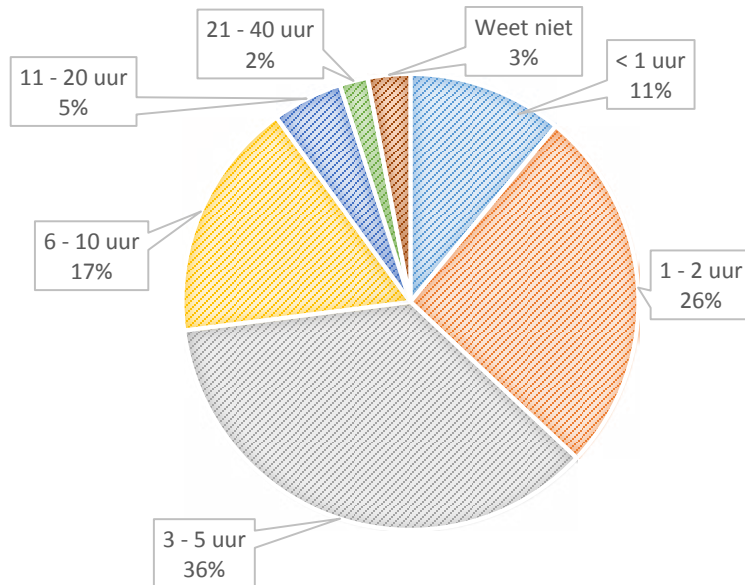

Tijdsbesteding vrijwilligerswerk

Ruim een derde van de vrijwilligers (36%) besteedt wekelijks tussen de 3 en 5 uur aan vrijwilligerswerk. Ook ruim een derde (37%) besteedt per week gemiddeld 2 uur of minder, en de rest (bijna een kwart, 24%) is meer dan 6 uur per week vrijwillig actief. Er zijn ook op dit punt geen grote verschillen tussen de verschillende woonkernen.

Hoe lang actief als vrijwilliger?

Een meerderheid van de vrijwilligers (56%) is al minstens 8 jaar actief als vrijwilliger, en nog eens 38% tussen 1 en 8 jaar. Slechts 6% van de vrijwilligers is korter dan 1 jaar actief als vrijwilliger.

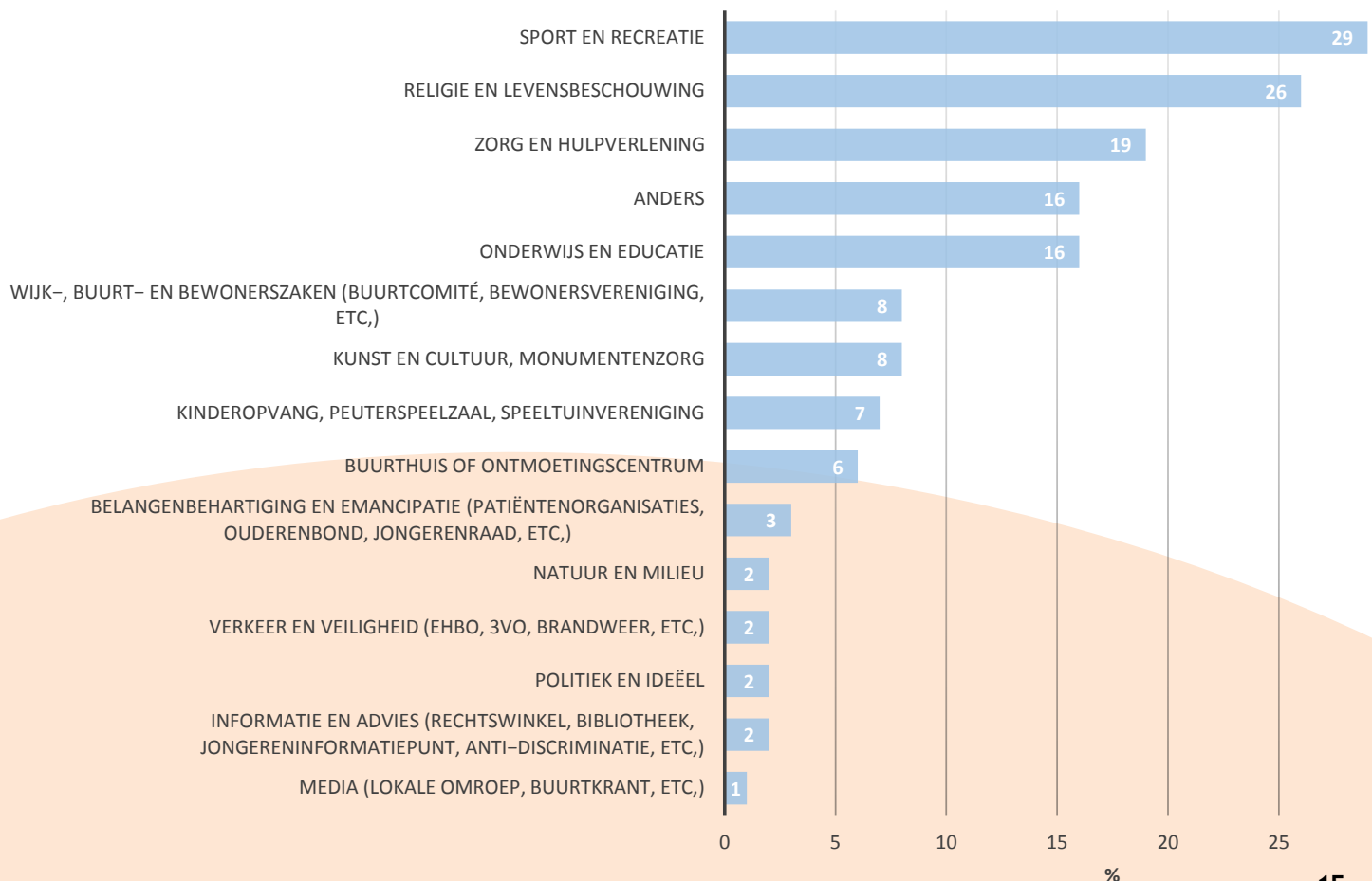

Belasting vrijwilligerswerk

In totaal 7% van de vrijwilligers zegt het vrijwilligerswerk als heel of redelijk zwaar te ervaren. 34% ervaart het als redelijk of heel licht, de rest zit daar tussenin.

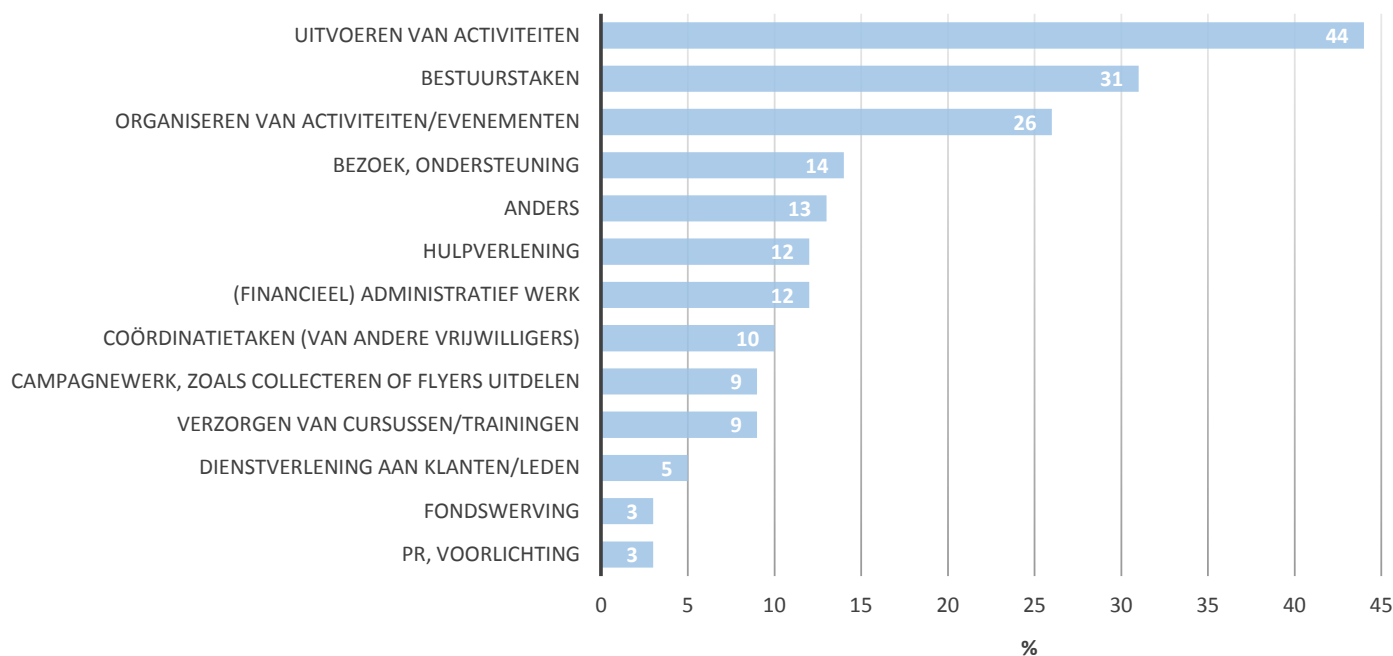
Sectoren vrijwilligerswerk

De sectoren waarin het meeste vrijwilligers actief zijn, zijn sport/recreatie (29% van de vrijwilligers is hier actief) en religie en levensbeschouwing (26%) (zie tabel 12). Daarna volgen zorg en hulpverlening (19%) en onderwijs en educatie (16%).

Activiteiten vrijwilligers

De taken die vrijwilligers verrichten, liggen meest op het gebied van de uitvoering van activiteiten; 44% van de vrijwilligers houdt zich hiermee bezig (zie tabel 13). Bijna een derde (31%) van de vrijwilligers houdt zich bezig met bestuurstaken, en ruim een kwart (26%) met de organisatie van activiteiten of evenementen.

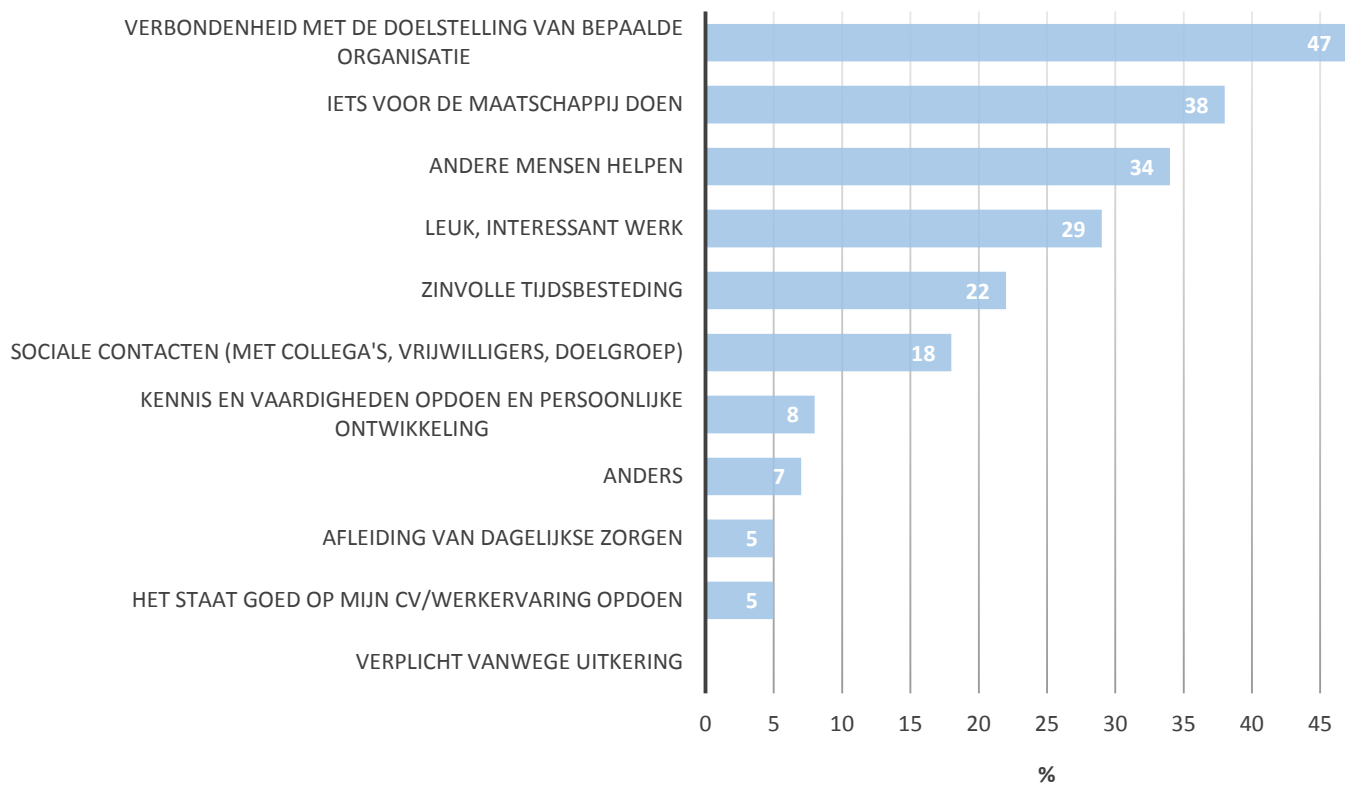

Schaal vrijwilligerswerk

Iets meer dan een derde van de vrijwilligers (34%) zet zich in op het niveau van school of club. Voor eveneens een derde geldt dat zij zich inzetten op gemeentelijk niveau. 15% zet zich in voor straat of wijk, en 16% zet zich op landelijk of internationaal niveau in.

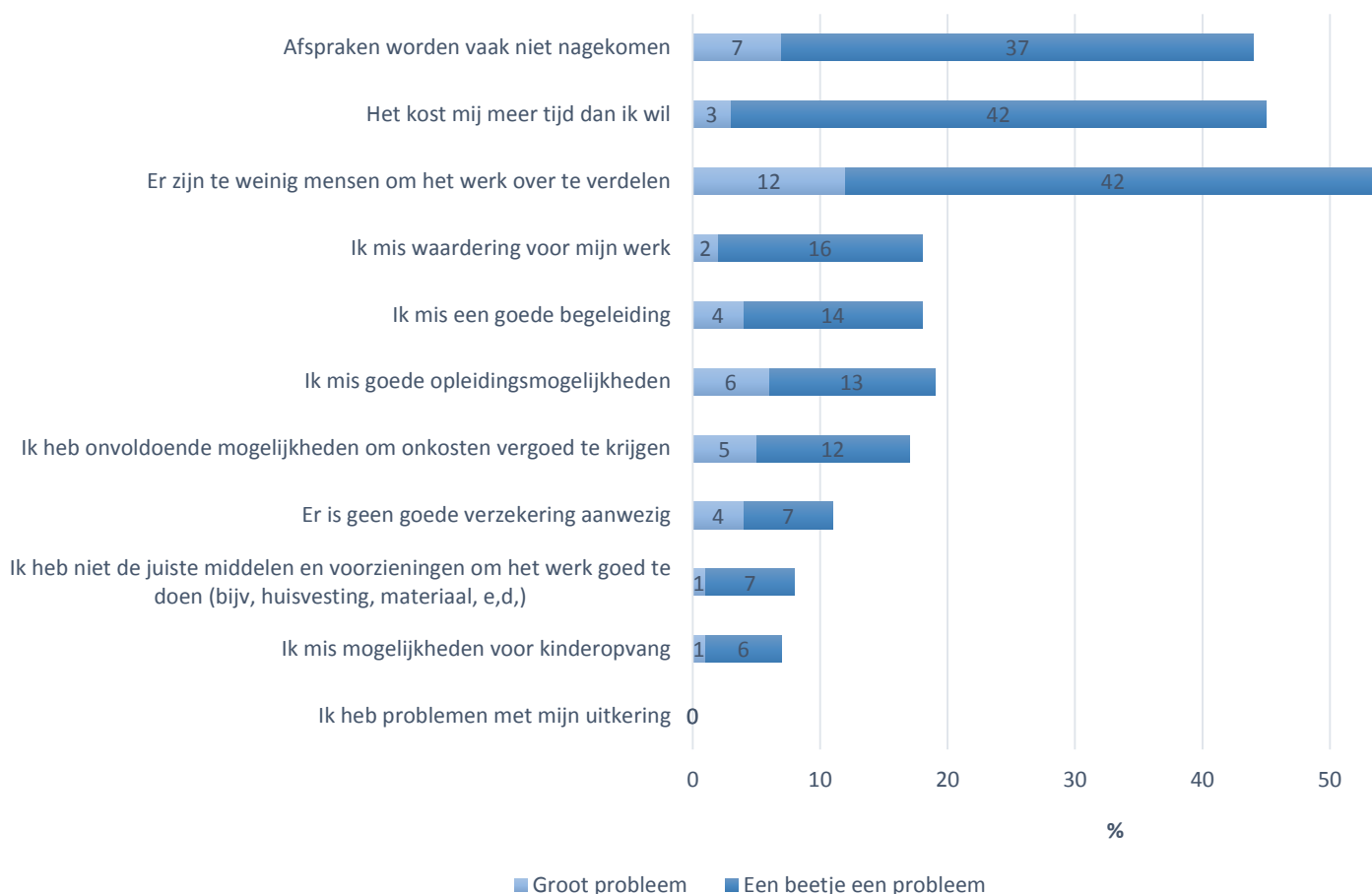
Redenen voor vrijwilligerswerk

De verbondenheid met de doelstelling van een bepaalde organisatie behoort voor bijna de helft (47%) van de vrijwilligers tot de belangrijkste redenen om vrijwillig actief te zijn (zie tabel 14). Op de tweede plaats van belangrijkste redenen komt het idee zo iets voor de maatschappij te kunnen doen (38%) en op de derde plaats het idee andere mensen te helpen (34%). 29% noemt het doen van leuk, interessant werk als een van de belangrijkste redenen, en 24% het hebben van een zinvolle tijdsbesteding. Ook het hebben van sociale contacten wordt relatief veel (18%) genoemd.

Problemen bij uitoefening vrijwilligerswerk

We hebben vrijwilligers gevraagd naar de problemen die zij ondervinden bij het doen van vrijwilligerswerk. Ruim de helft zegt het als een groot (12%) of enigszins (42%) een probleem te ervaren dat er te weinig mensen zijn om het werk over te verdelen. Bijna de helft (3% groot probleem, 42% beetje) zegt dat het vrijwilligerswerk meer tijd kost dan men eigenlijk wil. Ook bijna de helft (6% groot, 37% beetje) geeft aan dat afspraken vaak niet worden nagekomen. Het missen van goede begeleiding (4 resp. 14%), van goede opleidingsmogelijkheden ((6 resp. 13%), van waardering (2 resp. 16%) en van mogelijkheden om onkosten vergoed te krijgen (5 resp. 12%) worden alle door zo'n 20% van de vrijwilligers genoemd.

Mensen niet actief als vrijwilliger

Aan de mensen die het afgelopen jaar niet als vrijwilliger actief zijn geweest, is gevraagd of zij in de twee jaren daarvoor wel actief zijn geweest als vrijwilliger. 29% van deze groep (dat staat gelijk aan 13% van alle respondenten) antwoordt hierop bevestigend. In deze groep worden als de belangrijkste reden om te stoppen genoemd veranderingen in de gezins- of persoonlijke situatie (22%), te druk met werk of opleiding (17%) en het feit dat het vrijwilligerswerk eenmalig was of een afgebakende periode betrof (17%).

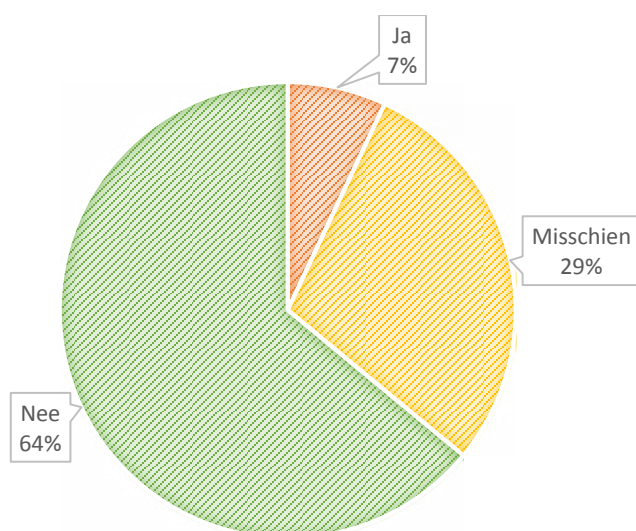
Van de mensen die de afgelopen drie jaar geen vrijwilligerswerk hebben gedaan, noemt een derde als belangrijkste reden daarvoor geen tijd te hebben. Bijna een vijfde (17%) noemt dat men al veel voor familie doet in de vorm van mantelzorg. 10% geeft aan liever betaald werk te doen.

Wat zou hen kunnen motiveren om als vrijwilliger actief te worden? Bijna een vijfde (19%) noemt het idee andere mensen daarmee te helpen. Ongeveer een op de tien noemt verbondenheid met de doelstelling van bepaalde organisatie (12%), iets voor de maatschappij doen (11%), sociale contacten (11%) en zinvolle tijdsbesteding (10%). Bijna een op de tien (9%) geeft aan dat niets hen kan motiveren.

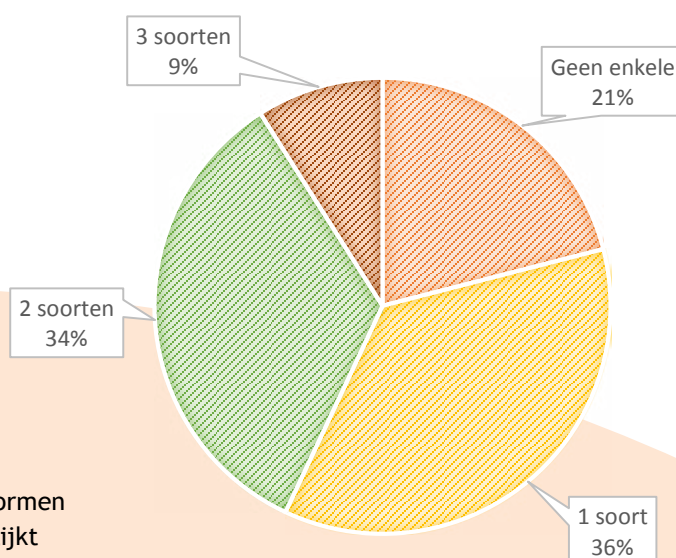
Deel 4: Vrijwillige inzet in samenhang

Meer vrijwillige inzet?

Aan alle respondenten is de vraag voorgelegd of zij (meer) tijd aan burenhulp, vrijwilligerswerk en/of mantelzorg zouden willen besteden. Daarop antwoordt 7% positief. Bijna een derde (29%) geeft aan dit misschien te willen doen, en bijna twee derde (64%) antwoordt ontkennend.

Aan degenen die aangeven (misschien) meer uren aan de verschillende vormen van vrijwillige inzet te willen besteden, is gevraagd voor hoeveel uur in de week zij dit zouden willen doen. Bijna de helft van deze groep (48%) geeft aan dit voor 1 of 2 uur per week te willen doen, bijna een derde (32%) geeft aan zich 3 of 4 uur vrijwillig in te willen zetten. Een vijfde (20%) zegt 5 of meer uren (extra) in te willen zetten.

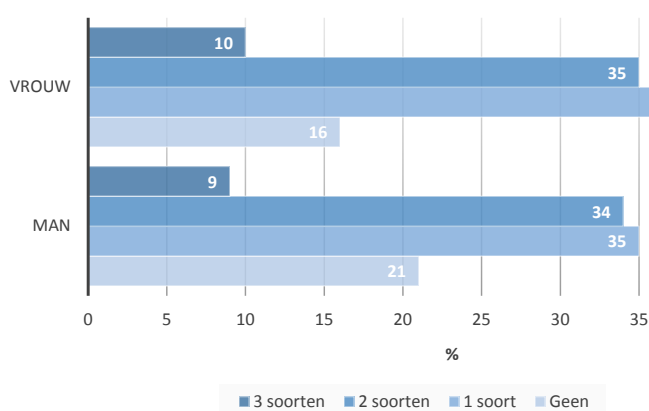
Combinatie van verschillende vormen vrijwillige inzet

Tot slot hebben we gekeken in hoeverre diverse vormen van vrijwillige inzet gecombineerd worden. Dan blijkt dat ruim een vijfde (21%) van de Woerdenaren zich op geen enkele manier vrijwillig inzet. Ruim een derde (36%) zet zich op een van de onderzochte manieren in, en eveneens ruim een derde (34%) doet dit op twee manieren. Bijna een op de 10 ondervraagden (9%) is op de drie onderzochte manieren actief.

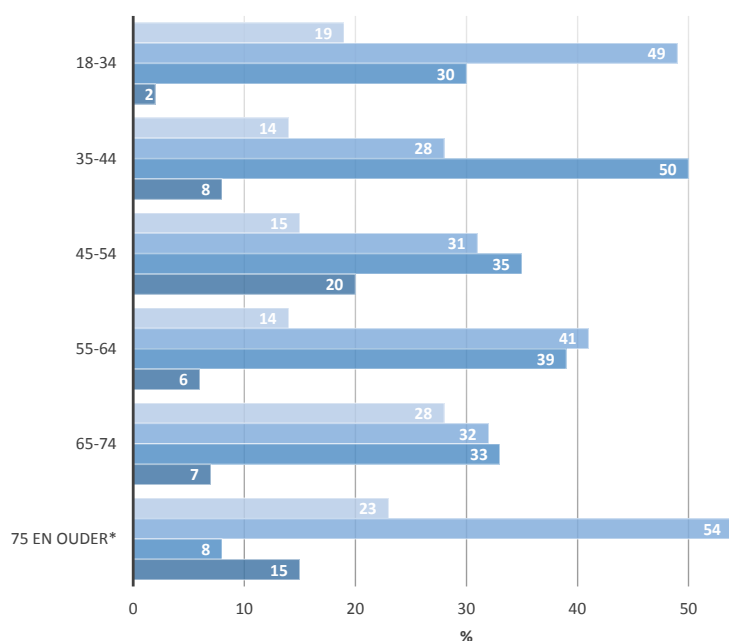
Als we tot slot het aantal soorten vrijwillige inzet waarvoor mensen zich inzetten, afzetten tegen een aantal achtergrondkenmerken, dan valt een aantal zaken op:

- Vrouwen lijken wat actiever dan mannen, maar het is niet groot.
- Mensen ouder dan 65 zijn wat minder actief; 35- tot 54-jarigen houden zich relatief vaak bezig met twee soorten vrijwillige inzet.
- Alleenstaanden zijn minder actief dan huishoudens met twee volwassenen; hetzelfde lijkt te gelden voor eenoudergezinnen, maar hun aantal is in dit onderzoek te laag om daar conclusies aan te verbinden.
- Het aantal soorten vrijwillige inzet waarop men actief is, hangt samen met opleidingsniveau: hoe hoger de opleiding, hoe actiever men is.
- Mensen die sterk belemmerd worden door een chronische ziekte of aandoening, zijn minder actief op het gebied van vrijwillige inzet.
- Net als bij opleidingsniveau, hangt het aantal soorten vrijwillige inzet waarop men actief is samen met het huishoudinkomen: hoe hoger het huishoudinkomen, hoe actiever men is.

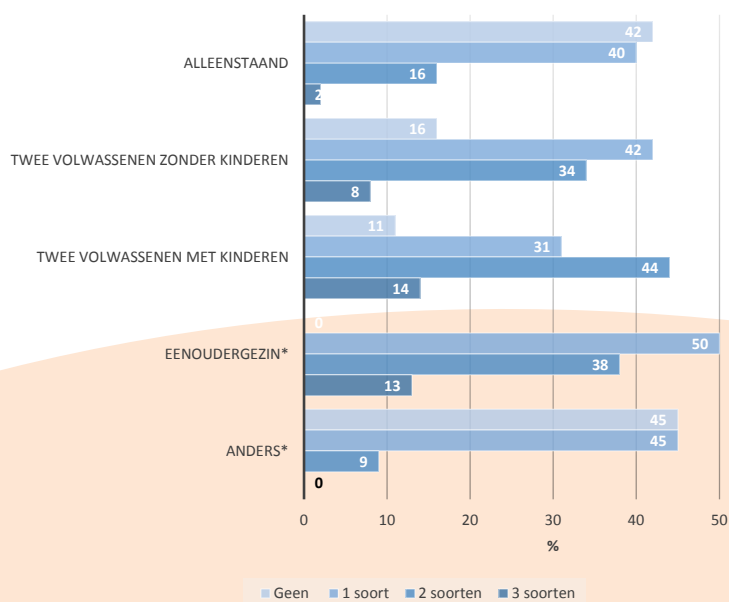
Vrijwillige inzet naar sekse

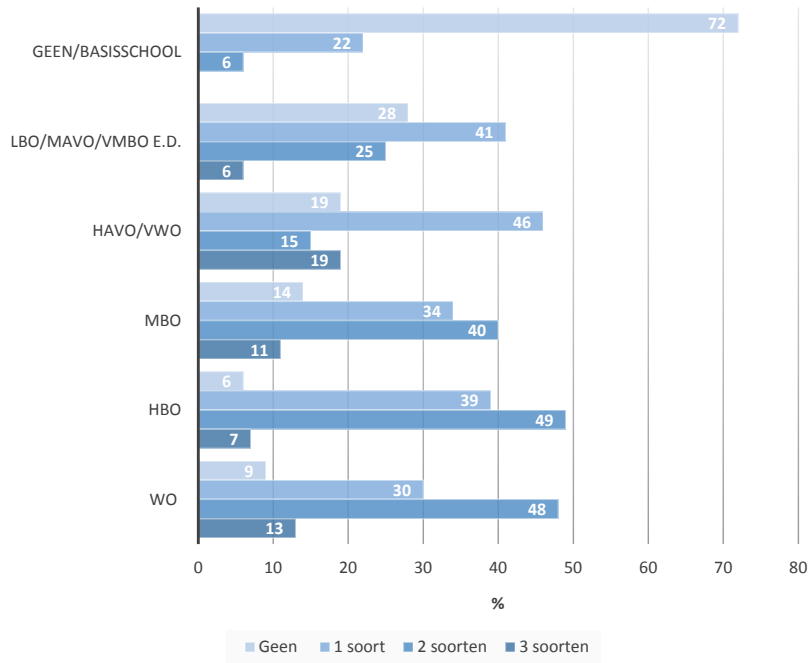
Vrijwillige inzet naar leeftijd

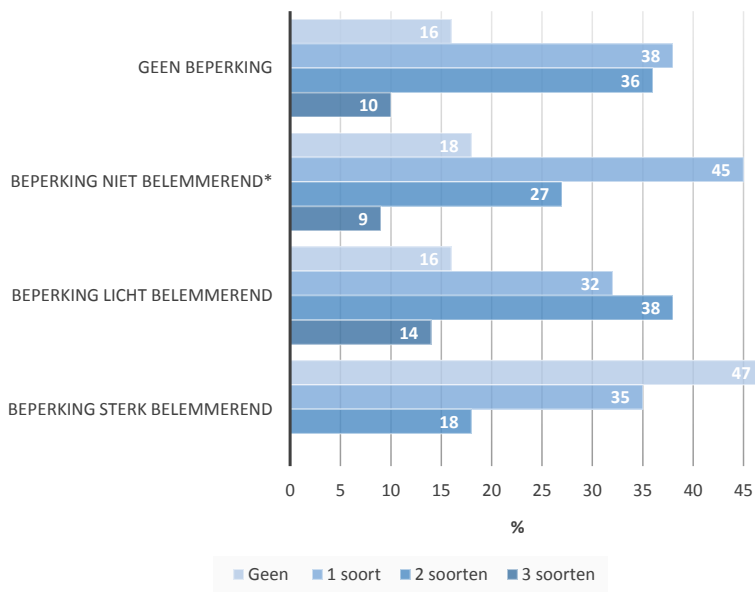
Vrijwillige inzet naar gezinssituatie

Vrijwillige inzet naar opleiding

Vrijwillige inzet naar beperking door aandoening

Conclusies

De drie vormen van vrijwillige inzet samen genomen

- Circa 70% van de Woerdenaren zet zich vrijwillig in via burenhulp, mantelzorg en/of vrijwilligerswerk. Een derde van de Woerdenaren is langs twee van deze wegen actief, en 1 op de 10 langs alledrie de wegen.
- Er zijn overall geen grote verschillen tussen mannen en vrouwen.
- Overall zijn 65-plussers wat minder actief, terwijl 35-54-jarigen wat vaker actief zijn.
- Tweeoudergezinnen ontplooiën meer vrijwillige inzet dan tweepersoons-huishoudens zonder kinderen en vooral dan alleenstaanden.
- Naarmate mensen een hogere opleiding hebben, ontplooiën zij meer vormen van vrijwillige inzet (burenhulp, mantelzorg, vrijwilligerswerk); hetzelfde zien we bij het huishoudinkomen: hoe hoger dat is, hoe actiever men is.
- Mensen die beperkt worden door een chronische ziekte of aandoening zijn - zeer verklaarbaar - op minder fronten vrijwillig actief.

Burenhulp

- Bijna 60% Woerdenaren deed het afgelopen jaar aan burenhulp. In de meeste gevallen gaat het om hooguit twee keer per maand uitgevoerde activiteiten, die relatief weinig tijd kosten.
- Vaak gaat het om het verzorgen van planten of om het uitlenen van spullen. Zaken als het doen van boodschappen, klusjes in huis of tuin of het verzorgen van vervoer worden relatief weinig genoemd.
- Het geven van burenhulp wordt door bijna geen van de burenhulpers als zwaar ervaren.
- De belangrijkste reden voor het geven van burenhulp is het belang dat mensen hechten aan een goede verstandhouding met de burenen.
- Als mensen geen burenhulp geven, komt dat vaak doordat men het idee heeft dat de burenen geen hulp nodig hebben of omdat de burenen er nooit om hebben gevraagd. De overgrote meerderheid zegt desgevraagd best burenhulp te willen verlenen; bij sommigen is dit afhankelijk van de hulpvraag. Een zeer kleine groep zegt ook desgevraagd de burenen niet te zullen helpen.

Mantelzorg

- Drie op de tien Woerdenaren verleenden het afgelopen jaar mantelzorg; driekwart van deze groep deed dat bij het invullen van de vragenlijst nog steeds. Bij degenen die het afgelopen jaar stopte, verviel de noodzaak tot het geven van mantelzorg. Van degenen die het afgelopen jaar geen mantelzorg verleenden, heeft bijna een derde dat eerder wel gedaan.

- Vrouwen verlenen wat vaker mantelzorg dan mannen: een derde van de vrouwen, tegen bijna een kwart van de mannen. 45-plussers verlenen vaker mantelzorg dan 45-minners.
- Ruim de helft van de mantelzorgers verleent de mantelzorg in Woerden zelf, meestal bij niet-inwonende familie. Bijna driekwart van de mantelzorgers verleent de zorg langer dan een jaar, de helft zelfs langer dan drie jaar.
- De helft van de mantelzorgers is tussen de 3 en 10 uur per week bezig met mantelzorg. Eveneens de helft van de mantelzorgers ervaart het geven van de mantelzorg als heel of redelijk zwaar.
- Activiteiten die door veel mantelzorgers worden gedaan, zijn huishoudelijke hulp, het verlenen van emotionele steun, begeleiding bij regel- en administratieve zaken en begeleiding bij bezoeken buitenshuis. Persoonlijke verzorging en verpleegkundige hulp wordt veel minder vaak gedaan door mantelzorgers.
- Een kwart van de mantelzorgers vindt dat er onvoldoende ondersteuning is voor mantelzorgers. De verschillende vormen van mantelzorgondersteuning zijn alle onbekend bij een ruime meerderheid van de mantelzorgers. Bovendien worden zij door relatief weinig mantelzorgers gebruikt.
- In het algemeen wordt de belasting door de mantelzorg of het ontbreken van ondersteuning niet genoemd als reden om te stoppen met de mantelzorg.

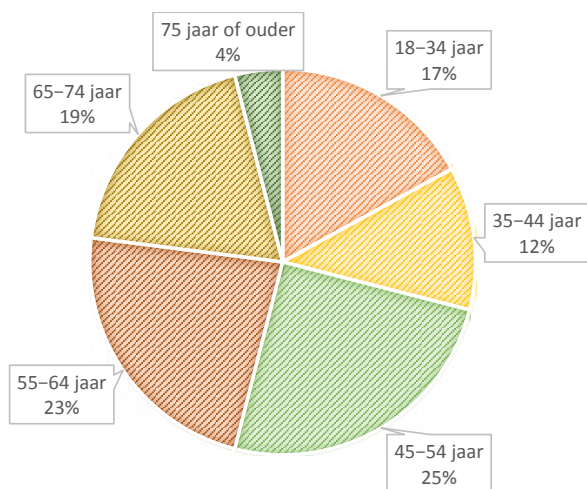
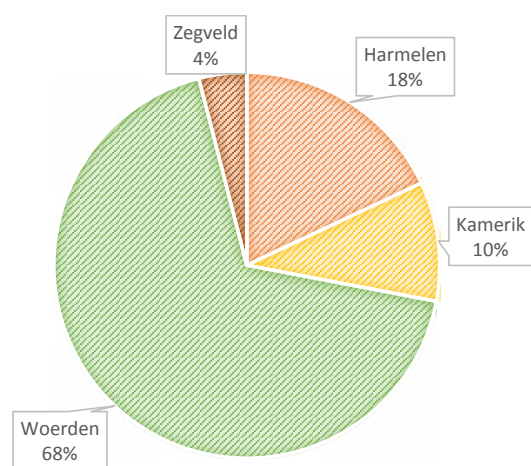
Vrijwilligerswerk

- 55% van de ondervraagden is het afgelopen jaar actief geweest als vrijwilliger. Ruim de helft daarvan is dat minimaal één keer per week. 13% van alle ondervraagden is eerder actief geweest als vrijwilliger. Ruim een derde van de vrijwilligers is 3 tot 5 uur per week bezig met vrijwilligerswerk, en eveneens ruim een derde minder dan 3 uur.
- Hoger opgeleiden zijn wat vaker actief in het vrijwilligerswerk, evenals 35-44-jarigen.
- Ruim de helft van de vrijwilligers is langer dan 8 jaar actief als vrijwilliger; bijna geen enkele vrijwilliger is korter dan een jaar vrijwillig actief.
- De sectoren waarin vrijwilligers het meest actief zijn, zijn (in die volgorde): sport en recreatie, religie en levensbeschouwing, zorg en hulpverlening, en onderwijs en educatie.
- Een klein deel van de vrijwilligers (1 op 14) ervaart het actief zijn als vrijwilliger als heel of redelijk zwaar.
- Vrijwilligers ervaren de beschikbaarheid van voldoende mensen, de gevraagde tijdsbesteding en het niet nakomen van afspraken als de belangrijkste problemen bij het doen van vrijwilligerswerk.
- Mensen die gestopt zijn met vrijwilligerswerk doen dat relatief vaak door veranderingen in hun gezins- of persoonlijke situatie en doordat ze te druk zijn met werk of opleiding, maar ook omdat het vrijwilligerswerk een afgebakende periode betrof.
- Onvoldoende tijd wordt het meest genoemd als reden voor het niet doen van vrijwilligerswerk.
- Van de mensen die het afgelopen jaar niet actief waren als vrijwilliger, geeft slechts een op de tien aan dat niets hen kan motiveren om actief te worden als vrijwilliger.

Bijlage: Verantwoording respons

Respondenten naar woonplaats

Het merendeel van de respondenten (218, bijna 70%) heeft als woonplaats Woerden (zie tabel 1). Ongeveer een zesde van de respondenten (56) woont in Harmelen, en 10% (32) respectievelijk 4% (13) is woonachtig in Kamerik en Zegveld. Omdat het aantal respondenten in Kamerik en Zegveld laag is, voegen we deze twee kleine kernen samen in de analyse.

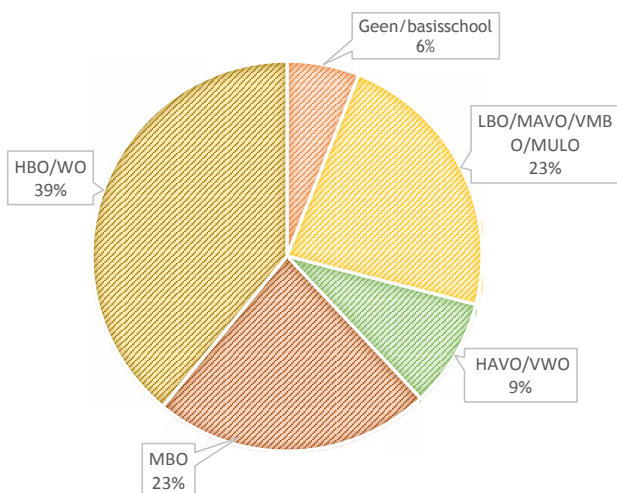
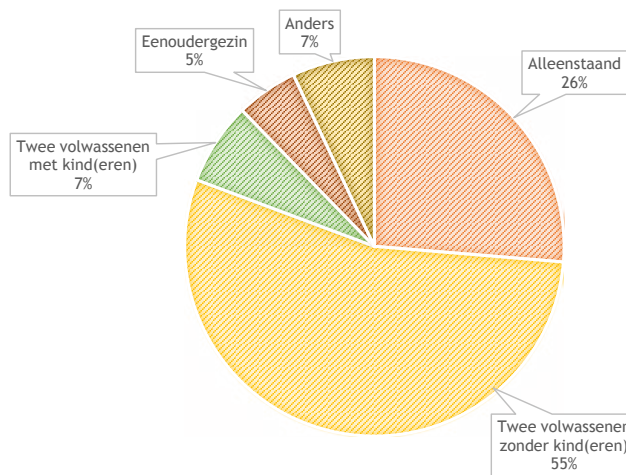

Respondenten naar leeftijdsgroep

Onder de respondenten zijn vrouwen oververtegenwoordigd (62%, tegen 38% mannen). Dat komt ook omdat de respons onder vrouwen met 32% hoger was dan onder mannen (21%). Verder valt op dat de leeftijdsgroepen 45-54 en 55-64 goed vertegenwoordigd zijn in de respons, met ieder bijna een kwart. De leeftijdsgroep 35-44 is minder goed vertegenwoordigd (12%), evenals de groep 75plussers (4%).

Huishoudenssamenstelling

Bijna 80% van de respondenten maakt deel uit van een huishouden met twee volwassenen, met (48%) of zonder (31%) kinderen. 15% van de respondenten is alleenstaand, en 3% behoort tot een eenoudergezin.

Opleiding

Bijna 40% van de respondenten is hoger opgeleid (HBO of WO), bijna een kwart heeft een opleiding op MBO-niveau. Een klein deel van de respondenten heeft maximaal basisschool als opleiding.

Van de respondenten is 60% werkzaam, waarvan de helft meer dan 32u/week, ruim 40% tussen de 12 en 32u/week, en 5% minder dan 12u/week. Bijna 10% van de respondenten is huisman/-vrouw en bijna 20% is gepensioneerd dan wel zit in de WIA of Wajong. Bijna 5% van de respondenten is werkzoekend en 4% volgt onderwijs.

Colofon

Deze publicatie komt uit binnen het VWS programma De sociale gemeente, gericht op het versterken van de bestuurskracht van gemeenten op het sociale domein. Onderdeel van dit programma zijn de kennisdatabank en de vraaggestuurde kennis op maat. Zie hiervoor onze website www.wmotogo.nl.

Opdrachtgever/financier
Auteurs

Gemeente Woerden / Ministerie van VWS Programma De sociale gemeente/Wmo to go
Dr. R.J.H. Gilsing
m.m.v. drs. C.A. Aussems, R. van der Gaag MSc
Prof. dr. J.C.J. Boutellier, drs. T. Nederland, dr. M.M.J. Stavenuiter
M. van Bommel, MA
Verwey-Jonker Instituut
Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T (030) 230 07 99
E secr@verwey-jonker.nl
I www.verwey-jonker.nl

Redactie
Vormgeving
Uitgave

De publicatie kan gedownload worden via website www.verwey-jonker.nl en www.wmotogo.nl

ISBN 978-90-5830-639-5

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2014.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld. The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.